

ESKİ YUNAN'DA DEVLET ANLAYIŞI

Asistan Dr. Özkan TIKVEŞ

Giriş :

1. — Eski Yunan kültürü, zamanımız düşünürler tarafından genellikle bir «mucize» olarak nitelendirilmektedir. Bugün genellikle her fikrin kaynağını ve hattâ uygulamasını Eski Yunan'da aramak bir gelenek haline gelmiştir. Çünkü, kendisinden sonra ileri sürülen düşünceler daima bu kültürden yararlanmışlardır. *Yunan felsefesi ilk zamanlarında sadece «fizik tabiat» ile meşgul olmuştur.* Daha sonraları bu felsefe gelişmiş, nihayet M.Ö. VI. ile IV. yüzyıllar arasında en parlak devrini yaşamıştır. Yunan felsefesinin gelişmesi üzerinde Doğu (bilhassa Mısır) önemli tesirler yapmıştır. Fakat, bu devrede ortaya çıkan telâkkiler üzerinde asıl önemli tesir, Eski Yunanistan'da mevcut bulunan siyasî müesseselerden gelmiştir. Elbette ki, bu siyasî müesseselerin gelişmesi üzerinde Eski Yunanistan'ın (1) topoğrafyası ve öteki doğal şartları da önemli et-

(1) Yunan kültürü yalnız asıl Yunanistan'da değil, Büyük Yunanistan denilen Güney İtalya ile Sicilya'da da gelişmiştir. Yunan düşünürleri olarak adlandırdığımız filozoflardan bir kısmı ise Akdeniz'in çeşitli bölgelerinde doğmuşlardır. En parlak devresi olan M.Ö. 600 ile 430 yıllar arasında bu kültürün etki alanı «Büyük Yunanistan» ı da aşarak daha da genişlemiştir (Bkz.: Capelle, W.: Geschichte der Philosophie I, Berlin, 1953, s. 7; Del Vecchio: Hukuk Felsefesi Dersleri, (8. İtalyanca Basısından Çev.: Dr. Sahir Erman), İstanbul, 1952, s. 34; Weber, A.: Felsefe Tarihi, (Çev.: H. Vehbi Eralp), 3. Bası, İstanbul, 1964, s. 10 vd.

kiler yapmıştır. Bütün bu tesirlere bir de «ırkın dehşisi» diyebileceğimiz belirsiz bir kavram eklenmektedir (2).

2. — Eski Yunan, felsefenin olduğu kadar devlet telâkkilerinin de beşiği olmuştur. Yunan düşünürlerinin devletle ilgili olarak ileri sürdükleri görüşler Plâton (Eflâtun) ve Aristoteles'in eserlerinde en mükemmel şeklini almıştır. Ancak, bütün bu telâkkilerin öncülüğünü «Sofist» adı altında toplayabileceğimiz «şehirden şehire» dolaşmak suretiyle fikirlerini yayan faal politikacılar yapmıştır. Bu bakımdan da Eski Yunandaki siyasî hayat, düşünürlerin devlet telâkkilerinin siyaset felsefesi şeklinde ortaya çıkmalarının sebebinin teşkil etmiştir.

3. — Eski Yunan'da devlet ile ilgili en önemli görüşler, Plâton (427—347) ile Aristoteles (385—322) tarafından ileri sürülmüştür. Bunlardan özellikle Plâton üzerinde Sokrates (469—399)'in önemli tesirleri olmuştur. Bu üç büyük Yunan düşünürünün de hayatı çeşitli tehlikelere mâruz kalmış ve bilindiği üzere Sokrates, inandığı fikirler uğruna ölümünü kendisi hazırlamıştır. Devlet ile ilgili görüşler, Plâton ve Aristoteles'ten sonra da devam etmişse de bu telâkkilerin hiçbiri bu iki filozofun devlet teorileri ile kıyaslanamaz. Ancak, ortaya çıkan çeşitli mektepler önemli siyasî hâdiseleri hazırlamaları bakımından ayrı bir değer taşımaktadır. Örneğin, M.Ö. III üncü yüzyılda ortaya çıkan «Stoacı Mektep» evrensel bir dinin (Hıristiyanlık) belirtilerini bünyesinde toplamaktadır. Bu mektep ve bundan sonrakiler ise, tesirlerini Roma üzerinde de icra etmişlerdir. Roma İmparatorluğunun yayılması ile Eski Yunan felsefesi daha geniş bir bölgeye yayılmıştır. *Yunan Felsefesinin sona erdiği tarih M.S. 529 yılıdır. Bu tarihte Kayzer Justinian'ın emri ile «Yeni Plâton Mektebi» Atina'da kapatılmıştır (3).*

4. — Eski Yunan'da devlet ile ilgili görüşler görüldüğü gibi takriben ondört asırlık bir zaman kaplamaktadır. Bu devre içinde Homeros'(M.Ö. IX)tan başlayarak «Yeni Plâton Mektebi»nin mümessillerinin fikirleri ve telâkkileri yer almaktadır. Ancak bütün bu fikir ve teorileri teker teker ele almak, bu etüdün hacmini son derece

(2) Mosca, G.: Histoire des doctrines politiques, Paris, 1955, s. 32.

(3) v. Aster, E.: Geschichte der Philosophie, 11. Bası, Stuttgart, 1956, s. 108.

genişleteceğinden sadece belli başlı fikir ve teorilerin incelenmesi ile yetineceğiz.

Bu incelememizde önce Yunan filozoflarının hayat çevresi olan «Polis» (Şehir-Devlet) üzerinde durulacak, daha sonra Eski Yunan'ın siyasî hayatını daha iyi belirtebilmek için uygulanmış olan siyasî rejimler gözden geçirilecektir. Böylece, filozofların ileri sürdükleri devlet telâkkilerinin siyasî müesseselerin ışığında daha iyi değerlendirilebileceğini düşünmekteyiz.

İkinci Bölümde Sofistlerin devlet telâkkileri üzerinde durulmuş, bu isim altında toplanan düşünürlerden, Protagoras, Gorgias, Hippias gibi siyasetçilerin fikirleri belirtilmiştir. Üçüncü Bölüm, Sokrates ve Plâton'un devlet telâkkilerine ayrılmıştır. Bu iki filozof, bir çok bakımlardan aynı fikirleri ileri sürmüşlerdir. Bu bölümde Plâton'un «İdeal Devleti» üzerinde etraflıca durulmuş ve hayatının sonlarına doğru «Kanunlar» isimli eserindeki görüşleriyle ilk telâkkisi arasında mukayeseler yapılmıştır. Dördüncü bölümde sadece Aristoteles'in devlet teorisi incelenmiştir. Aristoteles'e ayrılan bu bölümde Devletin tanımı ve yapısı üzerindeki fikirleri daha çok kendi eserlerinden nakiller yapılmak suretiyle belirtilmiş, hükûmet şekilleri hakkında yaptığı tasnif tahlil edilmiştir. Etüdümüzün son bölümünde ise kısaca Eski Yunandaki son siyasî telâkkilerden Stoacı Mektep ile Epikouros'un ileri sürdükleri devlet görüşlerine yer verilmiştir. İncelenen bütün bu görüşler hakkında her bölümün sonunda gerekli özetlemeler ve kısmî sentezler yapıldığı için yazının «Sonuç» bölümünde tekrarlarda bulunulmuyarak yalnızca önemli sayılabilecek bâzı hususlara yer verilmiştir.

Birinci Bölüm

ESKİ YUNANİSTANIN SİYASÎ MÜESSESELERİ

I. Polis'in (Site'nin) Gelişme Safhaları ve Özellikleri :

A. Gelişme Safhaları :

5. — Eski Yunanlılar tarihlerinin hiçbir devresinde tek bir Devlet etrafında siyasî birlik teşkil edememişlerdir. Homeros'un yaşadığı

devirde, (M.Ö. IX) Elenler sayısı bir hayli fazla olan köylerde yaşıyorlardı. Sonraları bu köylerin birleşmesiyle «Polis» (Site)ler meydana gelmiştir. Polis kelimesi dilimize «Şehir Devleti» olarak tercüme edilebilir. Gerçekten «Polis», bağımsız ve muhtar bir şehirden farklı idi (4). Aristoteles (Politika, VI/4, 1318 b), bu şehir devletlerini «Halkın büyük kütlesinin ekincilik ve hayvancılıkla geçindiği yerler» olarak tanımlamaktadır (5). Köylerden başka küçük şehirler de mevcut olmakla beraber bunlar Polis'in hâkimiyetine mevzu teşkil ediyordı (6). «Eski Yunanlıların hususî ve umumî hayatları tamamen bu site çerçevesi içinde gelişerek inkişaf etmiştir» (7). Denilebilir ki, bu durum sitelerin birleşmesi suretiyle merkezden idare olunan bir Devlet kurulamamasının en önemli bir sebebi olmuştur. Merkezden idare olunan bir devlet kurulamamasının (8) diğer çeşitli sebepleri şunlardı: Bir kere memleketin topoğrafyası buna imkân vermiyordu. Çünkü, Yunanistan'da ovalar birbirlerinden dağlar veya diğer tabii engellerle ayrılmıştı. Asıl üzerinde durulması gereken cihet ise, Yunanlılara has «ırkın dehâsı» denilen nesnenin de bu hususta tesir icra etmesidir. Böylece her site yekdiğerinden ayrı zayıf ataerkil kırıllıklar halinde kalmıştır. VIII inci yüzyılda ,aristokrat aileler kral hanedanının geleneksel dinî yetkilerinin dışındaki görevlerini tanımak istemediler, hatta bâzı krallıklar ilga edildi (9).

6. — M.Ö. VII nci yüzyıl Yunan sitelerinde büyük karışıklıkların hüküm sürdüğü bir devre olmuştur. Doğu Akdeniz'de ticaret o sıralarda Finikelilerden Yunanlılara geçmiştir. Bir taraftan da Yunan kolonileri Doğu'da Karadeniz'in Güney kıyılarına Batı'da Sicilya'nın, daha ilerisine yayılmıştır. Bütün bu gelişmeler sitelerin nüfuslarının artmasına ve zenginleşmesi sonucunu doğurmuştur (10).

(4) Verdross - Drossberg: Grundlinien der Antiken Rechts - und Staatsphilosophie, Genişletilmiş 2. bası, Wien, 1948, s. 1.

(5) Aristo, Politika (IV - VIII), Yunan Klâsikleri: 64 (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını), (Çev.: N. Berkes), İstanbul, 1944, s. 132.

(6) Verdross - Drosberg: op. cit., s. 1.

(7) Okandan, R. G.: Umumî Âmme Hukuku Dersleri, 2. Bası, İstanbul, 1959, s. 193.

(8) Arsal, S. M.: Umumî Hukuk Tarihi, 3. Bası, İstanbul, 1948, s. 84.

(9) Mosca, G.: Histoire des doctrines politiques, Paris, 1955, s. 32. Ancak, bu değişmeler Eski Yunanistan'ın her yerinde birden olmuş değildir. Muhafazakâr Isparta Sitesi ile Epir gibi ülkelerde krallık varlığını daha uzun bir süre devam ettirebilmiştir.

(10) İbid, s. 32.

II. Özellikleri :

7. — Homeros'un yaşadığı devir olan M.Ö. IX uncu yüzyıl sonlarında Eski Yunanistan'daki siyasî müesseseler, orijinal değillerdi. Bunlar, ataerkil krallık şeklinde idi. Her Site'nin bir Kralı ve Yaşlılar Kurulu vardı. Ayrıca, bâzı önemli işler hakkında bütün vatandaşlar toplantıya çağırılıyorlardı. Savaş zamanında Ordu'ya Kral komuta ediyor, barışta ise Yaşlıların yardımıyla adalet ve din işlerini yerine getiriyordu. M.Ö. VI ncı yüzyıldan itibaren ise Devlet'in başlıca organı bütün Sitelerde mevcut Yaşlılar Kurulu değil, bütün vatandaşların katıldığı daha geniş kurullar olmuştur. Vatandaşlar Kurulu'nun çok geniş yetkileri mevcuttu. Bu Kurul, kanunları tasdik ediyor, bütün kamu görevlerinin yerine getirilmesinde önemli rol ifa ediyordu. Savaş ilân etme yetkisi de bu Kurul'a aitti (11).

8. — Eski Yunan Sitelerinin nüfusları pek fazla değildi. *10 bin rakkamı siteler için ideal rakkam olmuştur. Atina, Perikles'in idaresi altında bulunduğu en parlak devrinde; 20 bin ilâ 30 bin arasında bir nüfusa sahip olmuştur. Peloponez harpleri sırasında ise, bütün sitelerin nüfuslarının toplamı (Kadınlar, çocuklar ve köleler dahil) sadece 200 bin kadardı. Aristoteles (Politika, VII/4, 1326), sitenin nüfusunun nasıl tesbit olunması gerektiğini şöyle açıklamıştır: «Büyüklüğü sayı çokluğu anlamına alsak bile bu sayının içine herkesi sokamayız. Çünkü her şehirde bir sürü köleler, misafirler ve yabancılar bulunur. Bu sayının içine ancak, Devletin esas parçası olan vatandaşları sokabiliriz. Bunların sayısı bir Devlet'in büyüklüğüne bir alâmettir» (12).*

9. — Yunan sitelerin en önemli özelliği iktisadî bakımdan da «kendi kendine yeterli olmak» (Autarkie) idi (13). Demek ki, Site, her bakımdan bağımsız ve muhtar bir varlıktır. Bu özellikleri Site'yi Devlet dediğimiz müesseseye yaklaştıracak bir mükemmeliyet temin etmiştir (14).

(11) Hattâ o kadar ki, Perikles'in Atina'lı olmıyan bir kadından dünyaya gelen çocuğunu vatandaş yapmak için özel bir kanun çıkartamaması bu Kurul'un yetkilerinin genişliği hakkında bir örnek teşkil etmektedir (Bkz.: Mosca, G.: op. cit. s. 34).

(12) Karş.: Verdross - Drossberg: op. cit., s. 2; Aristo: Politika, IV-VII, s. 162.

(13) Verdross - Drossberg: op. cit., s. 2.

(14) Okandan, R. G.: op. cit., s. 193.

10. — Belirtmeliyiz ki, Yunan «Şehir—Devleti»nde modern devletlerde mevcut iki büyük istikrarar nusuru yoktur; Bunlardan biri «bürokrasi» yani bugün anladığımız anlamı ile devamlı hizmet gören memurlar diğeri ise daimî bir ordu teşkilâtı mevcut olmamıştır. Yunan sitelerinde kamu görevleri vatandaşlar tarafından sıra ile ifa olunmaktaydı. Çok kere bu görevler kur'a ile dağıtılıyordu. Diğer önemli bir husus da vatandaş sayısının fazla yüksek olmadığı, kölelerin ise, çok kalabalık oldukları yerlerde bunların «ihtilâl» yapmalarından korkuluyordu. Nitekim, Isparta'da bu ihtilâller sık sık vukua geliyor ve köle ayaklanmaları Site'yi idare edenleri daimî şekilde meşgul ediyordu. Görüldüğü gibi, Yunan Sitelerinde mevcut bulunan siyasî müesseseler bugünkülerden çok farklı bir mahiyette idi. Yunan sitelerinin bu özellikleri klâsik çağ siyasî yazarlarının, özellikle Plâton ve Aristoteles'in Devlet telâkkilerinin anlaşılması bakımından çok önemlidir. Çünkü, bu düşünceler Yunan «Site—Devleti»nin sorunları üzerine eğildikleri için ortaya koydukları Devlet telâkkilerinde sitelerin özellikleri önemli bir tesir yapmıştır (16).

§ 2. Hükûmet Şekilleri :

11. — Eski Yunanistan'da en çok rastlanan hükûmet şekli ataerkil krallık (Basileia) olmuştur (17). Bundan başka, Aristokrasi, İstibdat ve Demokrasi hüküm sürmüştür. Her Site kendi ihtiyacına uygun bir siyasî rejimi kabul ederek onu uygulamıştır (18). Ancak, şu husus dikkati çekmektedir ki, her Site'de hüküm süren siyasî rejim birbirinden önemli farklar göstermiştir. Örneğin, Isparta Site-sinde «asalet» yani asil bir sınıf bulunmadığı halde Aristokrasi kurulabilmiştir (19).

12. — *Krallık*: Bu idare şekli Yunan sitelerinde en ilkel şekliyle partriarkal bir mahiyette idi. Kral'ın ruhanî ve cismanî olmak üzere iki nevi yetkisi vardı. Bunlardan ruhânî yetkisi çok önemli idi. İktidarın intikali hususunda veraset usulü kabul edilmişti. Aile içinde babanın işgal ettiği mevki, kendisinin ölümünden sonra nasıl er-

(16) Mosca, G.: op. cit., 36.

(17) Verdross - Drossberg: op. cit., s. 3.

(18) Okandan, R. G.: op. cit., s. 196.

(19) Verdross - Drossberg: op. cit., s. 3.

kek çocuklarından büyüğüne intikal ediyorsa, kralın ölümü halinde de iktidar mevkiini hükümdarın erkek çocuklarından büyüğü işgal etmekteydi. Daha sonraları bu veraset usulü değişmiştir. İrsen intikal yerine seçim esasına müstenit ve her sene değişebilen yüksek bir memuriyet şekli almıştır. Neticede, Aristokrasi veya Oligarşi'ye doğru bir gidiş kendini göstermiştir.

13. — *Aristokrasi*: Yunan Sitelerinde uygulanan diğer bir hükümet şekli olarak Aristokrasi veya Oligarşi'yi görmekteyiz. Mahdut kimselerin idaresi demek olan bu sistem bazan doğum esasına dayanmıştır. Doğum esasına dayandığı hallerde «asiller» denilen bir sınıf Site'nin bütün işlerine hâkim olmaktadır. Bazan büyük arazi ve malikane sahiplerinin Site'lere hâkim olarak hükümeti ele geçirdikleri ve hattâ ticarî ve sınaî alanda zenginleşen bir sınıfın dahi hâkim mevkie geçtiği görülmektedir. Bu hükümet şeklinin hâkim olduğu devirlerde; Site'de kendisini fertlere empoze eden üstün iktidar, gay rimesul bir âyan Meclisi'ne intikal etmiştir. Bu Meclis kanunları yapmakta, icra organlarını tâyin etmekte ve Halk Meclisinden üstün bir durumda bulunmaktadır. Halk Meclisleri, kendileri karar vermek durumunda olmayıp Ayan Meclisince kendisine tevdi edilen işler hakkında görüşme yapabilmekteydiler. Bu hükümet şekli Yunan Sitelerinde sınıf mücadelesine sebebiyet vermiştir. Mücadelenin gittikçe vahim bir hal alması karşısında asiller zümresi ile diğerlerinin uzlaşması mecburiyetini doğurmuştur. Bundan dolayı bu gibi mücadelelere son vermek gayesiyle her iki sınıf rızalarıyla bir hakem tâyin ederek ihtilâfın hallini ona terketmek cihetine gitmişlerdir. Hattâ bazan bu hakeme muhtelif zümrelerin hak ve menfaatlerini telif edecek bir esas teşkilât, bir anayasa meydana getirilmesi hususunda tam yetki verildiği de görülmüştür. Hakeme müracaatın bir fayda vermediği hallerde ise, devam eden ihtilâf ve mücadeleler, Site'lerin iç düzeninin bozulmasına sebep olmuştur (19/1).

(19/1) Aristotles (Politika III/14, 1285/b) kralların tesis ettikleri idarenin özellikleri hakkında şöyle demektedir: «Bu kraların eski zamanda şehrin içinde, etrafında ve Devletin dışındaki işlere kadar uzanan kudretleri vardı. Fakat sonraları bir kısım vazifelerini kendileri bırakmışlar, bir çoğunu halk ellerinden almış ve nihayet bâzı devletlerde kurbanlara başkanlık etmekten başka vazifeleri kalmamıştır. Kendilerine kiral dedirtecek vazifeleri kaldığı yerde, bu sadece sınır-dışı harplerde ordunun kumandanlığını yapmaktan ibarettir» (Bkz.: *Aristo*: Politika I-III, Yunan Klâsikleri:

14. — *İstibdat*: M.Ö. VII ve VI ncı yüzyıllarda doğan istibdat rejiminin krallıktan farkı, *halkı aristokrasiye veya oligarşiye karşı giriştiği mücadelelerde müdafaa eden müstebitlerin meşru ve irsen intikal eden bir iktidara malik olmamalarıdır*. Bununla beraber bunların ele geçirdikleri iktidarı, kendilerini kral tâyin ettirmek, bir hanedan tesis etmek yolunu tuttukları da görülmüştür. Ancak, krallarda görülen ruhani iktidar, müstebitlerde mevcut değildir. Müstebitler haiz buldukları iktidarı, gaspetmek, herhangi bir tarzda ele geçirmek suretiyle kazanmışlardır.

Asillere karşı giriştikleri mücadelede halka müzahir olan müstebitlerin daha sonraları halkı ezerek ona çok şiddetli davrandıkları; halkın her türlü faaliyetini murakabelerinin altında buldukları görülmüştür. Bunlardan bâzıları ise demokrasiyi hazırlayacak kadar ileri gitmişlerdir. Nitekim, Atina Sitesinde *Pizistrat*'ın takip ettiği siyaset kendisinin ölümünden sonra da (M.Ö. 528) devam etmiştir (20).

15. — *Demokrasi*: Eski Yunan sitelerinde hiçbir zaman tam mânasiyle «halk hâkimiyeti» gerçekleştirilememiştir. Polis'in (Site'nin) siyasî rejiminin demokrasi olduğu devirlerde bile, halkın tamamı veya büyük bir çoğunluğu siyasî faaliyetlere iştirak etmemiştir. Hattâ «vatandaş»lar arasında bile hakikî otorite, muayyen ve mahdut bir zümreye geçmiştir (21). Demokraside «asiller»in siyasî nüfuzları bir müddet devam etmiştir. *Perikles*'in ölümünden sonra ise (M.Ö. 429), Atina demokrasisinde «parti mücadelesi» had safhaya varmıştır (22).

Yunan siteleri içinde, demokrasi alanında en ileri gitmiş olan Atina'da dahi ne «Solon» ne «Klisten», ne «Efiatles», ne de «Perikles» in islâhatları, bu hususta devamlı bir gelişmeye kâfi gelmemiştir. Atina'da demokratik idarenin en mütekâmil devri olan M.Ö. V inci yüzyılda vatandaş sıfatını haiz bulunanların sayısı Site nüfusuna göre pek azdı ve 20 bin kadardı. *Bu 20 bin kişiden ancak muayyen şartları haiz bulunanlar, siyasî faaliyete iştirak edebilmekteydi* (23). Aristoteles'in bildirdiğine göre (Aristoteles, Atinalılar Devleti, §24),

64, (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını), (Çev.: N. Berkes), İstanbul, 1944, s. 149.

(20) Okandan, R. G.: op. cit., s. 197 vd.

(21) Akbay, M.: Umumî Amme Hukuku Dersleri, 3. Bası, Ankara, 1958, s. 74.

(22) Verdross - Drossberg: op. cit., s. 7.

(23) Akbay, M.: op. cit., s. 74.

Atina'da «devlet gelirleri» 20 bin kişilik bir vatandaş zümresi tarafından paylaşılmaktaydı: «Altı bin hâkim, 1600 okçu, bunlardan başka 1200 atlı, 500 gemi tezgâhları bekçisi, ayrıca 50 şehir bekçisi vardı, 700 kişi yurd içinde, bir o kadar kişi de yurd dışında devlet memuru olarak bulunuyordu. Sonradan Atina savaşa girince bunlara 2500 ağır silâhlı er (Hoplit), yirmi kıyı koruyucu gemi, kura ile alınan ve tarifelerinin sayısı 2000 olan vergi toplama gemileri katıldı. *Bu sayılara Prytaneion (24) da yiyip içenleri, öksüzleri, cezaevi bekçilerini de eklemelidir. Bütün bunların masrafı Devlet kasasından çıkıyordu* (25).

Ancak, hemşehrilerin mümkün olduğu kadar çok Devlet'e hizmet edebilmelerini sağlamak için memuriyet süresi, kısa bir süre ile sınırlandırılmıştır. Bunu temin etmek üzere «kura çekme usulü de teknik bir vasıta olarak kabul ediliyordu» (26).

16. — Görüldüğü gibi, Eski Yunan «Şehir—Devlet»leri siyasî yapıları itibariyle tamamen kendilerine has ve birçok bakımlardan ortak özelliklerle sahip olmuşlardır. Ancak «Grek Polisi modern Devletten daha dar bir siyasî birlik idi» (27). «Bu sitelerin siyasî müesseselerini bugünkü modern ve demokratik müesseselere teşbih ve onlarla mukayese etmemek lâzımdır» (28).

İkinci Bölüm

SOFİSTLERİN DEVLET ANLAYIŞI

17. — Eski Yunan'da Devlet hakkında ilk görüşleri Homeros'

(24) Grek şehirlerinde içinde kutsal ateşin yandığı, devlet konuklarıyla emekli memurlarının yiyip içtikleri yapı, belediye dairesi, hükümet konağı.

(25) Karş.: Verdross - Drossberg: op. cit., s. 7; Aristo: Atinalılar Devleti, Yunan Klâsikleri: 62, (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını), (Çev.: S. Y. Baydur), Ankara, 1943, s. 43.

(26) Abadan, Y.: Amme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri, c. I, Ankara, 1952, s. 343.

(27) Okandan, R. G.: «Kadim Yunan'da Siyasî Teşekkül», İHFM., 1940, c. VI, Sayı: 2-3, s. 340.

(28) Del Vecchio, G.: Hukuk Felsefesi Dersleri, (Çev. S. K. Yetkin), İstanbul, 1940, s. 30'dan naklen. Ayrıca bkz.: Denis, J.: «Kadim Yunan'da Ahlâkî ve Hukukî Fikirler», İHFM., c. X, Sayı: 3-4, s. 780; Crozat, Ch.: Amme Hukuku Dersleri, İstanbul, 1938, s. 44-48.

(M.Ö. IX)un şiirlerini yazdığı devreden başlatmak mümkündür (29). Ancak, Devlet telâkkisi diyebileceğimiz ilk esaslı fikirler «Sofist» denilen filozoflar tarafından ileri sürülmüştür (30). Bu filozoflar «şehirden şehire» dolaşmak suretiyle fikirlerini yaymışlar, ayrıca para karşılığında ders vermişlerdir (31). Sokrates'e göre, «...onlara bazan sofist, bazan devlet adamı (politiko) karşılığı denmiştir» (32). Yine Sokrates'in iddia ettiğine göre, kendisi bu yola tevessül etmediği halde Gorgias, Prodikos, Hippias gibi sofistler şehir şehir dolaşarak ders vermişler ve bunun karşılığında para toplamışlardır (33).

(29) **Sofist Öncesi Devir:** Sofistlerin çağı M. Ö. V inci yüzyılın yarısından sonra başlamaktadır. Bu devreden önce, M. Ö. IX uncu yüzyılda yazılmış olmaları muhtemel bulunan Homeros'un şiirlerinde rastlanmaktadır. Bu devirde Ataerkil Krallık çok kuvvetli bir durumdadır. **Homeros destanlarında; «çokluğun iktidarı ele almasının bir delilik teşkil edeceği» belirtilmektedir.** Kendisine göre, krallar halklarının (kavimlerinin) çobanları olup bunlar savaşlarda daima kahraman, Yaşlılar Kurulunda en akıllı, Halk Kurulu önünde ise en iyi söz söyleyen kişilerdir. Ancak, unutmamalıdır ki, Homeros devrinde şairler kralların ve diğer devlet büyüklerinin ih-sanları ile yaşamakta idi (Bkz.: **Verdross - Drossberg:** op. cit., s. 15 vd.; **Mosca, G.:** op. cit. s. 37-38. Ayrıca bkz.: **Homeros:** (Haz.: Y. Nabi), 2. Bası, İstanbul, 1962, s. 7-9). Hesiodos'ta da Devlet ile bazı görüşlere rastlanmaktadır. Ancak, bu şairlerin fikirleri tam olarak şerh edilememektedir. Nitekim, Aristoteles dahi bu hususu belirtmektedir: «**Homeros, çokluğun hükmetmesi iyi şey değildir, (İlias, ii, 204) diyor. Fakat bununla bütün halkın hükmetmesini mi yoksa birçok kişilerin mi hükmetmesini kastediyor, bu belli değil**» Bkz.: **Aristo:** Politika IV-VIII, Yunan Klâsikleri: 64, (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını), (Çev.: N. Berkes), Ankara, 1944, s. 17'den naklen. Ayrıca bkz.: **Wolf, E.:** Griechisches Rechtsdenken, Frankfurt/a. m. 1952, v. 184 vd.

(30) M. Ö. V inci yüzyılın ortasından itibaren Yunanistan'da yaşayan çeşitli filozoflar «sofist» ismi altında toplanmaktadırlar. Ancak, bu filozoflar bir «okul» teşkil etmemişlerdir (Bkz.: **Verdross - Drossberg:** op. cit., s. 40).

(31) Plâton bu özelliklerini şöyle anlatmaktadır: «... bilgilerini toptan veya parça parça satmak için şehir şehir dolaşanlar, bunların ruh için faydalı veya zararlı olduğunu kendileri de bilmezler, ama gene de ileri sürdükleri herşeyi müşterilerine överler. Müşteri de ruh hekimliğini öğrenmemişse, onlardan fazla birşey bilmez» Karş.: **Verdross - Drossberg:** op. cit., s. 40; **Eflâton:** Protagoros, Yunan Klâsikleri: 18, (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını), (Çev.: N. Ş. Kösemihal), İstanbul, 1943, s. 10-11'den naklen.

(32) Bkz.: **Eflâton:** Sofist, Yunan Klâsikleri: 16, (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını), (Çev.: M. Karasan), İstanbul, 1943, s. 2.

(33) **Eflâton:** Sokrates'in Müdafaası, 2. Bası, Yunan Klâsikleri: 10

Sofistler hakkında başlıca bilgi kaynakları Plâton'un diyaloglarıdır. Bunun yanında Aristophanes'(34)in (bilhassa «Bulutlar» adlı eseri), Xenophon (35) ve Isokrates ile Aristoteles ve Halikarnaslı Dionysios'un verdiği bilgilerdir (36). «Sofist» tâbiri eski lisandaki kullanımına göre, (asgari olarak Peloponez Harplerinin başlangıcına kadar) hakaret ihtiva eden bir tâbir değildir. Bu tâbir bir ilmin veya san'atın (aynı zamanda teknik buluş sahibi zeki bir mucidi) temsil etmek üzere kullanılıyordu. Sofist ve filozof kelimelerinin birbirine müteradif olarak kullanıldıkları da vaki idi. İlk önce Aristophanes tarafından Atina'da sofist kelimesi terzil edici bir sıfat olarak kullanılmıştır (37). «Sofistler ahlâkçı olmaktan ziyade politikacıdır. Sofizm aslâ İsparta'ya nüfuz edememiştir (1/b).

18. — Sofistler Eski Yunanda tabiat hakkında ve halk idaresi için çok lüzumlu olan hitabet san'atı ile ilgili dersler vermek suretiyle önemli hizmetler görmüşlerdir. Ancak, kendileri hakkındaki bilgilerin çoğunu hasımlarından öğrenmekteyiz (38). Sofistlerin siyasî fikirleri bir birlik teşkil etmemektedir. Eski sofistler, Atina'da «muhafazakar» insanlar olarak tanınıyorlardı. Başlıca mümessilleri Protagoras, Gorgias, Hippias, Kallikles; Thrasymachus, Prodigious isimli düşünürler idi (39).

(Millî Eğitim Bakanlığı Yayını), (Çev.: N. Berkes), İstanbul, 1958, s. Sokrates, dâvası sırasında para almadığını kesin olarak açıklamıştır (İbid, s. 6).

(34) **Aristophanes:** (Haz. A. Erhat), İstanbul, 1958, s. 3 vd. Eski Yunan siyasî yazarları arasına Aristophanes de dahil edilmektedir. Bu müellif, bir komedi yazarı olmakla beraber eserlerinde siyasî fikirlere de rastlamaktayız. Tiyatro Atina'da günümüzün mizah gazetelerinin ve modern karikatürlerinin fonksiyonunu ifa etmekteydi. Komedilerinden birinde Aristophanes, «ortak mülkiyet» rejimi ile alay etmektedir (Bkz.: **Mosca, G.:** op. cit., s. 41-42).

(35) Ünlü bir Yunan Tarihçisi.

(36) **Capelle, W.:** Geschichte der Philosophie, II, Die griechische Philosophie, 2. Ks. Berlin, 1953, s. 15.

(37) İbid, s. 15-16.

(37a) Denis, J.: «Kadim Yunanda Ahlâkî ve Hukukî Fikirler, (Çev.: Z. F.), İHFM, c. XI, sayı: 3-4, s. 326 vd.

(38) **Mosca, G.:** op. cit., s. 41.

(39) **Del Vecchio:** Hukuk Felsefesi Dersleri, 8. Bası, (Çev.: S. Erman), İstanbul, 1952, s. 36.

19. — Protagoras (485—411): *Abdera*'da doğan bu filozof, V. yüzyılın yarısında *Atina*'ya gelerek yeni bir devlet telâkkisi ileri sürmüştür. İlk eseri «Devlet Hakkında» ismini taşıyordu. Bu filozof'un fikirlerini Plâton'un «Protagoras» ismini taşıyan kitabından öğrenmekteyiz (40): «Epimetheus, farkına varmadan elindeki bütün güçleri hayvanlara harcamıştı, ama geriye daha insanlara vereceği güçler kalıyordu, bu yüzden de ne yapacağını bilemiyordu. Tam böyle sıkışmış bir halde iken Prometheus dağıtma işini görmiye geliyor. Bütün hayvanların gayet iyi donatıldığını, yalnız insanı yalınayak, örtüsüz, silâhsız bir halde çırılçıplak olduğunu görüyor. Ama insanın topraktan çıkıp ışığa kavuşacağı gün de gelip çatmıştı.

«Prometheus insanın korunmasını sağlayacak bir şey bulamayınca Hephaestosla Athenanı sanatlar bilgisini ve ateşi çalıyor, çünkü ateş olmadan sanat bilgisi hem olmaz, hem de bir işe yaramaz, sonra da onu insana armağan ediyor.

«İşte insan hayatını korumaya yarayacak bilgiyi böyle elde etti. Ama onda devlet bilgisi yoktu. Bu bilgi Zeus'teydi. Prometheus, Zeus'un evi olan ve kapısında korkunç nöbetçiler bekliyen Akropolis'e girmeye vakit bulamamıştı. Ama Heptaestos'la Athena'nın sevdikleri sanatlarla uğraştıkları tezgaha girmenin yolunu bulmuştu. Böylece, Hephaestostan ateşi kullanma sanatını, Athenadan da başka birtakım sanatları çaldı, sonra da insana armağan etti. İnsan hayata faydalı sanatları da böyle elde etti.

«Kim ki edebe ve doğruluğa yetkili değildir, o devlet için bir belâ sayılacak ve ölüm cezasına çarptırılacaktır» (41/a).

Sokrates'in «biz ilim ve hizmetinden dolayı bir ilâh karşısında imişiz gibi O'na hayran olurduk» diye takdirle bahsettiği Protagoras, (41/b) Tanrılar hakkında şüphe izhar ettiği için ölüm cezasına ve kitaplarının yakılmasına mahkûm edilmiştir. Gerçekten, kitapları yakılmış ve kendisi kaçarken denizde boğulmuştur. Filozof'a göre insan hakikatın ölçüsü olduğu gibi hayrın, adlin, faydanın da ölçüsüdür. Başkalarını idare etmek iyi düşünmeğe, iyi söz söylemeğe, ikna ka-

(40) Verdross - Drossberg: op. cit., s. 40-41.

(41a) Eflâton: Protagoras, s. 23 vd.

(41b) Deaton, Sokrates'in bu filozof hakkında şunları söylediğini nakletmektedir: «Bugünkü insanların en bilgisi, doğrusu hiçbir bilge Protagos'la boy ölçüşemez» (Bkz.: Eflâton: Protogoras yahut Sofistler (çev.: N. Ş. Kösemihal) Yunan Klâsikleri: 18 (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını), İstanbul, 1943, s. 4.

biliyetini haiz olmağa bağlıdır. Bu sebeple insan iyi düşünmeyi ve ikna etmek için, güzel söylemeyi öğrenmelidir. Gayesi fazilet, iyi düşünmek ve iyi söylemek sanatından ibaret olan felsefenin mevzuu amelî ahlâk diyalektik ve hitabettir (42).

Bilgi sahasında şüpheci, hayat felsefesinde oportünist olan Protagoras'ın, Devlet, Cemiyet ve Hukuk hakkında kesin fikirlere sahip bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Görüldüğü gibi filozofa göre esasen sofizm «ev idaresi ve Devlet idaresi bilgisidir» (43).

20. — Protagoras'ın naklettiği efsaneye göre, insanları ve hayvanları yaratmağa karar verip işe başlamışlar, bu varlıklara şekil verdikten sonra, yeryüzüne çıkarılacakları vakit yaklaşıncaya her birine lüzumlu olan kuvvetleri dağıtmak işini Promete ile Epimeteye bırakmışlardı. Fakat Epimete, hepsini kullandığının farkına varmadan bütün kuvvetleri hayvanlara dağıtmış, insanlara tahsis edecek birşey kalmamıştı. Bunu gören Promete, ilâhlardan çaldığı sanat bilgisini ve ateşi insanlara vermişti; fakat münhasıran Zeus'un elinde bulunan Devlet bilgisini insanlara vermek imkânını bulamadı.

«Protagoras naklettiği efsane ile iki mühim prensip ortaya koymuştur:

1) Her insan kanun dediğimiz hattı hareket kaidelerinin vaz'ından evvel, edep ve doğruluk mevhibeleri sayesinde hak ve haksızlık fikrine malik bulunmaktadır.

2) Cemiyet ve hukuk insanların anlaşmalarına dayanmaktadır.

Bu ik prensip sofistler tarafından genellikle benimsenmiştir. Anlaşma fikri Protagoras'tan sonra bir kısım sofistler tarafından ileri sürülmüştür.

Kanun bir mukavele addedilince zarurî olarak insanı hür iradeyle bağlaması, yani diğer insanlara eşit olması neticesine varılır. Mukavele'de iştirak edenlerin birbirine eşit olması zaruretinden insanların tabii surette eşitliğini ilk şart olarak kabul etmek gerekir. Bu sebeple en iyi hükûmet şekli herkese eşit haklar sağlayan de-

(42) Yörük, A. K.: «Sofistler ve Hukuk Görüşleri», İHFM., 1948, c. 14, s. 855 vd. Ayrıca bkz.: Hukuk Felsefesi Dersleri, Birinci Kısım, 2. Bası, İstanbul, 1958, s. 66-67.

(43) Belirtelim ki, sofistler Atina'da hüküm süren siyasî hayatın zarureti olarak ortaya çıkmış fikir adamlarıdır. Bu sebepledir ki, Hegel, sofizmin sosyal ve tarihî bir ihtiyacı karşılamak için zarurî olarak doğmuş bir fikir hareketi olduğunu ve vazifesini ifa ettiğini ileri sürmüştür (İbid, s. 852).

mokrasidir. Hertürlü imtiyaz sun'idir, mevcut sınıf ve mevki imtiyazları, tabii değildir; tarihi seyri içinde, tabii icaplara aykırı olarak tesadüfî bir surette meydana geldikleri için ortadan kaldırılabilirler (44).

21. — *Gorgias*: Bu filozofa göre, hükümet kuvvetini elinde tutanların yani kanunları koyan ve tatbik edenler, zayıflar kalabalığıdır. Demek ki, cemiyet gerek maddî kuvvet' gerekse servet itibariyle zayıf olanların teşkil ettikleri ekseriyetin iradesiyle düzenlenmektedir. Bu kütle, kendilerini koruyacak birçok kaideler koyarlar, fakat, sırf beşerî irade ile vaz'edilmiş olan bu kaideler mutlaka tabiata uygun ve adaletin ifadesi olamazlar (45).

Gorgias da, diğer sofistler gibi hitabete büyük bir önem atfetmektedir: «Yargı yerlerinde yargıçları, halk toplantılarında ve bütün yurttaş toplantılarında bunları sözle kandırmak bir kudrettir» (46).

22. — *Hippias*: Plâton, Protagoras adlı diyalogunda Hippias'ın şu sözlerini nakletmektedir: «Burada bulunan hepimizi kanun bakımından olmasa bile, tabiat bakımından yurddaş, akraba, hısım sayıyorum. Tabiatte benzer benzerin akrabasıdır. İnsanların müstebiti olan kanun tabiatı bile zoru altında tutmak ister.»

23. — *Thrasymakhos*: Bu filozof, Devlet ile ilgili olarak Sokrates'le yaptığı münakaşalarda görüşünü ortaya koymuş bulunmaktadır: «...Devlet'le olan işlerinde vergi vermek gerekirse, ikisinin malı eşit olduğu halde, doğru adam çok; öteki az verir; ama almağa gelince, biri hiç kazanmaz, öteki çok kazanır. Çünkü ikisi de idare mevkiine gelince, doğru başka bir zarar görmezse de, hiç değilse ihmali yüzünden evi kötü bir duruma düşer; doğruluğu onun Devlet malından

(44) Hattâ Alkidamas ve Antiphron gibi bâzı sofistleri kölelik aleyhine ve hattâ milletlerarası münasebetlerde bile fertlerin eşitliği lehine sevkeden fikirlerin esası bu görüşler olmuştur (İbid, s. 855-860'dan özetle).

Plâton'a göre, Sofist Kallikles adaletin iki çeşidinden bahsetmiştir. Birincisi insanlar tarafından bir kavimde belirli kanuna göre olan adalet, diğeri tabiat üzerine kurulmuş adalettir. Kallikles'e göre bütün siyasî müesseselerin zaafı bir noktada ortaya çıkmaktadır: Bu, tabii eşitsizlik ile kanunî eşitlik arasındaki çelişmezliktir (Mosca, G.: op. cit., s. 41).

(45) Yörük, A. K.: loc. cit., s. 862.

(46) Eflâtun: Gorgias, Yunan Klâsikleri: 10 (Çev.: R. Erben), (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını), Ankara, 1944, s. 13.

faydalanmasına engel olur, üstelik de doğruluğa karşı hizmet etmek istemediği zaman hısımlarının, akrabalarının nefretini kazanır.» Filozofa göre, «Her şehirde kuvvet hüküm süren unsurun elindedir.

Her hükûmet kanunları kendi işine geldiği gibi koyar. Demokratlık demokratiğe uygun kanunlar, tiranlık tiranlığa uygun kanunlar; ötekiler de tıpkı böyle... Doğruluk her şehirde birdir, yani kurulmuş olan hükûmetin işine gelen şeydir; kuvvet onun elindedir. Bundan doğru dürüst muhakeme etmesini bilen adam şunu çıkarır: *Doğru olan şey* hep birdir, yani kuvvetlinin işine gelen şeydir (47).

Thrasymakhos'a göre, kuvvetli bir fert de olabilir. Bir zümre nihayet halk ta olabilir. Hattâ hareket kaideleri koymak yetkisini elinde tutanlar kendileri için faydalı olacak kanunlar vaz'ederler. Bu realiteye tamamen uygun bir görüştür (48).

24. — *Glankon*: Bu filozofa göre, gerçekten hukuk kaidelerinin öz itibariyle kuvvetliye karşı zayıfı korumaktan daha önemli bir gayesi yoktur. Bugünün kuvvetlisi yarının zayıfı vaziyetine düşebileceğinden değişen hal ve şartlar içinde bütün insanlar âciz bir halde bulunurlar. İnsanların zaaflarının celbedilebileceği tecavüzlere karşı hukuk kaidelerinin kurdukları fikri mantığa da uygundur.

25. — *Kallikles*: Bu filozof da «en kuvvetli»yi şöyle belirtmektedir: «Ben kudretten bahsettiğim vakit, ...maksadım hükûmet işlerini iyi idare edecek akla sahip olanlardır. Çünkü, bunlar üzerlerine aldıkları vazifeyi yapmaya kaabiliyetli olmakla beraber, ruh zayıflıklarından ötürü vazifenin zorlukları önünde ricat etmiyecek kimselerdir.»

Kallikles'e göre, bizi mes'ut eden kanuna uygun hareket etmekten daha çok, ne kanuna ve hattâ ne de itidale riayet etmek yüzünden engele uğramıyan bir hayattır. En mes'ut olan en kuvvetli olan-

(47) Plâton (Eflâtun) Thrasymakhos'un ağzından şu fikirleri nakletmektedir: «Her hükûmet kanunları kendi işine geldiği gibi kurar; demokratlık demokratiğe uygun kanunları, tyranlık tyranlığa uygun kanunları kurar, ötekiler de tıpkı böyle; bu kanunları kurmakla kendi işlerine gelen şeylerin idare edenler için doğru olduğunu söylerler; kendi işlerinden gelenden ayrılanları da kanuna, hakka karşı geliyor diye cezalandırırlar (Bkz.: Eflâtun: Devlet, (I-II, (çev.: G. Ronde et. al) Yunan Klâsikleri: 27 (Millî Eğitim Bk. Yayını) Ank. 1946, s. 31.

(48) İbid, s. 864.

dır. İnsanların peşinde koştukları şeyler, zevk, hürriyet ve hâkim olmaktır (49).

26. — Görüldüğü gibi, Sofistlerin Devlet ile ilgili görüşlerinde ortak noktalar mevcut bulunmakla beraber fikirleri bir hayli değişiktir. Bütün bu fikirler, o günkü Devlet düzenini temelinden sarsacak mahiyette idi.

Bir kısım sofistler, Allah'ın herkesi hür yarattığını, tabiatın kimseyi köle yapmadığını ileri sürmüşlerdir. Bu görüş, o zamanın başlıca sosyal bir müessesesi olan köleliğin ilgası ve kölelerin «vatan-daş»lar gibi hür ve hertürlü haklara sahip olmasını ifade ediyordu. Bâzı sofistler ise, yurddaş, akraba ve hısım saydıkları bütün insanların hukuk bakımından eşitliğini ve hattâ beynelmilelcilik fikrini telkin etmişlerdir. Cemiyet içinde akıl ve basiret itibariyle üstün olanların idare selâhiyetini haiz olmalarına müdafaa eden sofistler ise, o devirde meri olan demokrasi esaslarını hırpalamışlardır. Ancak, sofistler mutlak adaleti de inkâr etmişlerdir (50).

Sofistlerin hepsi sübjektivist ve ferdiyetçi görüşlere sahip olmakta birleşirler.

Sofistler, ferde, insana büyük kıymet vermişler, insanın insan elinde bir vasıta, bir oyuncak olmasını ifade edecek herhangi bir fikirden kaçınmışlardır. Sofistlerin önemli bir özelliği de asla realiteyi gözönünden ayırmamaları ve gözlemlerinin sonuçlarını olduğu gibi açıklamalarıdır. Bu filozoflar «insanlık tarihinin her an için meri hakikaterini ilk ortaya atan derin düşünceli mütefekkirlerdir». Kendilerince teklif edilen menfi hal tarzını, daha sonraki filozoflar ele alarak müsbet bir yönde geliştirmişlerdir. Denilebilir ki, «Sofistler, büyük ve idealist Yunan Felsefesini vücuda getiren maya olmuşlardır (51). Belirtelim ki, «Sofistlerin yeri ve nüfuzu Atina demokrasisinin parlak devresiyle aynı zamana tesadüf etmektedir (52).

(49) İbid, s. 867.

(50) del Vecchio: Hukuk Felsefesi Dersleri, (Çev.: S. Erman), İstanbul, 1952, s. 36.

(51) Yörük, A. K.: loc. cit., s. 867-868; del Vecchio: op. cit., s. 37; Bilik, E.: «Sofistler», AHFM., c. VII, sayı: 1-2, s. 337.

(52) Honig: «Sofistlerde Tabii Hukuk Esasları» (Çev.: Y. Abadan) İHFM., 1937, c. III, sayı: 10, s. 186.

Üçüncü Bölüm

SOKRATES VE PLÂTON'UN DEVLET ANLAYIŞLARI

I. Sokrates :

27. — Sokrates (469—399), önce babası gibi heykeltıraş olmuş, daha sonra sofistlerden ders almak suretiyle felsefe tahsil etmiştir. Hocaları gibi, o da kendisini gençliğin yetişmesine vakfetmiştir. Yaşadığı devirde, hemen hemen bütün filozoflar arasında ve özellikle genç neslin üzerinde çok büyük bir nüfuz kazanmıştır. Çok güzel konuşan zekî, cesur bir filozof olması, ahlâki fikirlerinin yüksekliği ona Atina'da geniş bir itibar kazandırmıştır. Paraya olan düşkünlüklerini tenkit ettiği sofistler (53) ile birçok bakımlardan ortak görüşlere sahip olmakla beraber bütün münakaşalarda onların dayandıkları fikirleri teker teker çürütmek hususunda büyük bir gayret göstermiştir. Aristofhanes (54), Sokrates'e ilk hücum edenlerden biridir. Bulutlar isimli komedisinde onu şiddetle yermiştir. Atina'da bir rejim değişikliğinden (Otuz Müstebidin Düşmesinden) sonra «Devletin tanrularına inanmamak, başka tanrılar kabul etmek ve gençliği bozmakla» suçlu görülerek baldıran zehirini içmeğe mahkûm edilmiştir (55). Sokrates'in bizzat yazdığı bir eser yoktur. Kendisi hakkında bilinenler, Plâton'un diyalogları ile Ksenofon'un Hatıralar ve Ziyafe isimli eserlerinden çıkarılmaktadır (56). Ayrıca, Aristoteles'in çeşitli eserlerinde de bâzı bilgiler mevcuttur. Bundan başka, «Sokrates'in Müdafaası» isimli eser de önemli bir kaynaktır (57). Sokrates, adalet ve doğruluk duygularına lâkayit, sefahatin, iftira ve tezvirin delâletleri içine yuvarlanan Atina'da ölümüne kadar, medenî cesaret nümunesi olarak yaşamış, daima ruhunun zindeliğini gösteren mücadeleleriyle ahlâk, fazilet ve adalet hisleri telkin etmeğe çalışmıştır (58).

(53) Bkz.: 18 No. lu paragraftaki izahat.

(54) Bkz.: 17 No. lu paragraftaki izahat.

(55) Weber, A.: Felsefe Tarihi, (Çev.: H. Vehbi Eralp), 3. Bası, İstanbul, 1964, s. 41-42.

(56) Aster, E.: Geschichte der Philosophie, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 11. Bası, Stuttgart, 1956, s. 58.

(57) Eflâton: Sokrates'in Müdafaası, (Çev. N. Berkes), 2. Bası, (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını) Yunan Klâsikleri: 10, İstanbul, 1958.

(58) Yörük, A. K.: «Sokrat, Ahlâk, Hukuk Felsefesi», İHFM., c. XVI, Sayı: 1-2, s. 290.

28. — Sokraets, idealist bir felsefe sisteminin öncüsü ve hazırlayıcısı olmuştur. Sofistlerin pratik septisizmine karşı gelerek ve Etiki bilhassa nazarı itibare alarak her çeşit kanunlara mutlak olarak itaat etmeyi daimî şekilde telkin etmiştir. Filozofa göre, mer'i olabilmesi için bir kanunun müsbet bir müeyyideye ve yazılı olmasına lüzum yoktur. «İyi vatandaş kötü kanunlara dahi itaat etmelidir» (59). Yeni ilâhlara tapmak ve gençliği ifsad etmekle itham edilip, bu sözde suçlardan dolayı mahkûm edilince Sokrates, bu prensibi bizzat uygulamış ve mahkûmiyetin infaz edilmesini arzu ile karşılıyarak ve kaçması mümkün olan bir ölümden serinkanlılığını kaybetmemiştir. Büyük talebesi Plâton, Sokrates'in mahkûmiyetini şu satırlarla belirtmektedir; «...iktidarlı kimseler, gene o Sokrates'i, dostumzu hiç hak etmediği halde, iğrenç bir şekilde suçlandırarak mahkemeye sürüklediler. O dâvayı açanlar dinsiz olduğunu ileri sürdüler: Onu mahkûm edenler de buna inandılar» (60).

29. — Sokrates'e göre Devlet'in selâmeti de fertlerinki gibi ilimdedir. «İnsanları bilgili kılınız, onları iyi yapacaksınız.» sözüyle bunu belirtmiş ve bütün hayatı boyunca ferdler ve milletler için hakiki ilmin bir zaruret olduğunu anlatmıştır. Sokrates, Devlet işlerinde vazife almamış ve bu anlamıyla siyasetle uğraşmamıştır. Filozof, Devlet hizmetlerine katılmamasının sebeplerini şöyle açıklamıştır: «Devlet'te görülen birçok haksız kanunsuz işlere karşı doğrulukla savaşıyor size veya herhangi bir kurula karşı giden hiçbir kimse ölümden kurtulamıyor. Evet, hak yolunda çalışan bir kimsenin, kısa bir zaman olsun yaşayabilmesi için, devlet adamı değil, sadece bir yurddaş olarak kalması gerekiyor» (61). Filozof ilâve ediyor: «Siyasî hayata girip âdil ve doğru davransaydım sağ kalabilir miydim?» (62). O memleketindeki siyasî parti mücadelelerine hiç katılmamış yüksek ve ilâhi adalet hissiyle hareket ederek büyük bir vatandaş örneği vermiştir. Çeşitli harplere katılan ve bu harplerden birinde, Ksenefon'un hayatını kurtaracak kadar cesur bir asker olarak görevini yapan Sokrates, tiranlar ve halka karşı mücadele bayrağını daima elin-

(59) Sokrates'in adaletten anladığı yalnız kanunlara hürmet değil, aynı zamanda âdil histir. Bkz.: Yörük, A. K.: op. cit., s. 149.

(60) Eflâton: Mektuplar (Çev.: İ. Şahinbaş), Yunan Klâsikleri: 43. (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını), 2. Bası, İstanbul, 1962, s. 29'dan naklen.

(61) Eflâton: Sokrates'in Müdafaası, s. 27'den naklen.

(62) İbid, s. 29'dan naklen.

de tutmuştur. Medenî bir vatandaş olarak o sadece vicdanın emirlerini dinlemiştir (63).

30. — Sokrates'in hükûmet şekilleri ve hâkimiyetin esası hakkında hissî düşünceleri olmamıştır. *Kriton*'da, cemiyetin mukaveleye dayandığını kabul ettiğini gösteren cümleler vardır. Fakat, bu kesin bir fikir edinmek için yetmemektedir.

Sokrates, ahlâk felsefesinde bilgiyi hareketin esası addettiği için mantikî olarak, Devlet işlerinin en bilgili adamlar tarafından görülmesi lüzumunu savunmuştur. Site ile ilgili görüşlerini ise şöyle özetlemek mümkündür: «...sadece iyi insanlarla dolu bir şehir kurulabilseydi, insanlar herhalde, şimdiki gibi idare etmek için değil, etmemek için uğraşırlardı.» (64). «İhtiyacı karşılaştın diye insanlar birbirini yardıma çağırırlar; birçok ihtiyaçları olduğu için bir oturma yerine birçok ortak ve yardımcı toplarlar! bu topluluğa da şehir, devlet adını veririz» (65). Filozofa göre, «...(şehir) bir ordu katamayız ki, bu ordu şehrin serveti ve demin sözünü ettiğimiz şeyleri uğruna sefere çıksın, saldıranlarla savaşsın» (66). Sokrates, hâkimlerin kur'a ile seçiminin bir delilik olduğunu söylemekte tereddüt etmemiştir.. Belirtmeliyiz ki, Filozof'un yaşadığı devirde, Atina'da bütün siyasi ve idarî vazifelerin ifası içinde, meselâ Beşyüzler Meclisi için kendilerini ehil görmiyenler kur'aya iştirak etmekten çekinirlerdi. Diğer taraftan, süreleri kısa olan bu gibi vazifelere böyle bir tâyin şeklinin bir faydası olabileceğini Sokrates'in görmemiş olmasını hayretle karşılamak gerekir. Çünkü, partiler arasındaki mücadelelerin son derece gergin bir hal aldığı devrelerde muhalefet partisinin ekseriyet tarafından ezilmemesinin bir teminatı bu kur'a usulünde mevcuttu. Azınlıkta kalanlar ancak bu usul sayesinde idareye iştirak etmek imkânını buluyorlardı. Bu gibi vazifelerde ancak kısa bir süre kalılabilirdi. *Kendisini bir at sineğine benzeten Filozof, Tanrı tarafından Devletin başına musallat edildiğini ve peşlerini bırakmadığını, her gün ve her yerde dürttüğünü, tenkit ettiği Atinalıları uykuya dalmaktan korumaya çalıştığını «Apoloji» (Müdafaa) sinde söylemiştir.*

(63) Yörük, A. K.: «Sokrat, Ahlâk, Hukuk Felsefesi», İHFM., c. XVI, sayı: 1-2, s. 299.

(64) Eflâton, Devlet, I-III, (Çev.: G. Rohde et. al.), Yunan Klâsikleri: 27 (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını), Ankara, 1946, s. 49'dan naklen.

(65) İbid, Kitap II, s. 91-92.

(66) İbid, s. 101.

Sokrates, böylece vatandaşlık görevlerini tam mânasiyle yerine getirdiğine vicdanen kani bulunuyordu (67). *Sokraets, Perikles'e de çatmaktan çekinmemiştir: « Hükûmet memuriyetlerini maaşa bağladığı için Perikles'in Atinalıları tembel, korkak, geveze ve para canlısı ettiğini» ifade etmiştir (68). Diğer taraftan, Sokrates kendisini bir siyaset adamı olarak fazla «dürüst» bulmuştur. Daha önce belirtildiği gibi (69). Filozof, sofistlerin aksine gençlere verdiği dersler karşılığında para almadığını kesin bir dille açıklamıştır (70).*

31. — Daha önce açıkladığımız gibi (71) Sokrates, esas itibariyle sofistlerle amansız bir mücadele halinde bulunuyordu. Fakat Protagoras tarafından ileri sürülen «Devleti mukaveleye istinat ettiren» görüşlerini doğrulamamakla beraber bu fikire karşı açıktan açığa cephe almış değildir. Bil'âkis şu sözleri bu görüşten uzak durmadığını ortaya koymaktadır: «Ben hayatımı Atina'da geçirdim ve elimde olduğu halde bu şehirden hicret etmedim. Bu suretle doğup büyüdüğüm bu şehrin kanunlarının himaye ve iyiliklerinden istifade ve kendi ihtiyarımla bu şehirde kalmakla bu kanunları kabul ve tasvip, yani onlara tâbi olmayı zimnen kabul ettim. Eğer şimdi bu kanunlar, gayri âdil olsalar dahi, aleyhime tatbik edildikleri şu anda kaçmak suretiyle onların şu anda hakkımda tatbikinden kurtulursam, o vakit zimnen vermiş olduğum sözü, yani taahhüdümü bozmuş olurum (72).

II. Plâton :

32. — 427 ye doğru Mesina'lı meşhur bir aileden gelmiş olan Atina'lı Plâton, sıra ile Herakleitos'un tilmizi Kratylos'un, Sokrates'in, Eukleides'in ve Pythagorasçuların talebesi olmuştur. Akademi'de M.Ö. 385'den ömrünün sonuna kadar (347) felsefe okutmuştur. Plâ-

(67) Yörük, A. K.: loc. cit., s. 300.

(68) Eflâtun: Gorgias, s. 127-128'den naklen.

(69) Bkz.: 27 No. lu paragraftaki izahat.

(70) Eflâtun: Sokrates'in Müdafaası, s. 5-6.

(71) Bkz.: 27-28 No. lu paragraftaki izahat.

(72) Bkz.: v. Aster, E.: Hukuk Felsefesi Dersleri, (Çev.: Dr. Orhan Münir Çağıl), İstanbul, 1943, s. 127 vd.

Sokrates, örneğin Protagoras hakkında şu cümleyi kullanmak suretiyle kendisini övmüştür: «Bugünkü insanların en bilgesi, doğrusu hiçbir bilge Protagoras ile boy ölçüşemez» Bkz.: Eflâtun: Protagoras, s. 4'den naklen.

ton, eserlerinin hemen hemen tamamına sahip bulunmaktayız (73). Plâton, üstadı Sokrates'in çalışmalarını yakından takip etmiştir. «Euthyphron» Diyalog'unda Sokrates'i «zamanın en âdil kişisi» olarak nitelendirmektedir. Bununla birlikte denilebilir ki, her iki filozof da farklı yaradılıştadır. Plâton, «asil» sınıftandı. Sokrates'in aksine çehresi muntazamdı. Yine hocasının aksine zengindi. Sokrates'te herşey basit ve açık bir şekilde ortaya konulduğu halde, Plâton'da daha girift bir şekilde açıklanmıştır. Çözdüğü her mesele yeni meseleler doğurmuştur (74). Plâton, Sokrates'in, mefhumların tâyini hususundaki çalışmalarını yakından takip etmiş, felsefeye önemli yenilikler getirmiştir. Filozof'un Devlet telâkkisi önemini bugüne kadar muhafaza etmiştir. Tarih boyunca çeşitli Devlet tipleri Plâton'un Devleti ile kıyaslanmıştır (75). Plâton'un eserlerinin bir önemi de gerçekleri olduğu gibi ortaya koymasındadır. Filozof mektuplarında, yaşadığı devrin Devlet telâkkisini ve gerçek hayatını aksettirmektedir (76). Plâton, felsefeye nasıl girdiğini kendisine ait VII. nci mektupta şöyle açıklamaktadır: «Henüz çok gençken Atina'da 30'lar idaresi hakim iken hükûmete girmek istiyordum». Diğer taraftan, devrin idarecilerinden Kritas ve Charmides akrabası idi (77).

33. — Plâton'un doktrininden ancak konumuzu ilgilendirdiği oranda bahsedeceğiz. Plâton'un eserleri içinde Devlet hakkındaki ideal telâkkisi «Politeya» (78) diyalogunda açıklanmıştır. «Nomoy» (Kanunlar) adlı diyalogda ise filozof «İdeal Devlet Telâkkisi»ni geliştirmiş ve önemli değişiklikler yapmıştır.

Plâton'a göre Devlet, *büyük bir adam* yani mükemmel bir uzviyet, hattâ en mükemmel vahdettir (79).

(73) Weber, A.: Felsefe Tarihi, (Çev.: H. Vehbi Eralp), 3. Bası, İstanbul, 1964, s. 49.

(74) Verdross - Drossberg: op. cit., s. 69-70.

(75) Yörük, A. K.: «Hukuk Felsefesinde Eflâton Doktrini», İHFM., c. XV, Sayı: 1, s. 327.

(76) Mayer - Wundt: Rechtsidee und Staatsgedanke, Beitrage zur Rechtsphilosophie, Berlin, 1930, s. 206.

(77) Schilling, K.: Geschichte der Staats und Rechtsphilosophie, Berlin, 1937, s. 36.

(78) Plâton'un bu büyük eseri dilimize kazandırılmıştır: Eflâton: Devlet, 2. Bası, (Çev.: G. Rohde et. al.) Yunan Klâsikleri: 34 (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını), Ankara, 1946.

(79) del Vecchio: op. cit., (Sahir Erman Çevirisi), s. 40.

«Ahlâki hayatın tam olarak tahakkuk etmesi, ancak çok büyük bir insan farzedilen devlet ile mümkün olur; bu suretle Plâton'un ahlâk teorisi devlet teorisinde kemâlini bulur. Filozofa göre, devletin temelleri ihtiyaçlarımıza dayanmaktadır. Yemek, içmek, barınmak gibi birçok ihtiyaçları olan insanlar her işe kabiliyetli değildir. Bu sebeple herkesin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için topluluk içinde yaşaması ve herkesin yalnız tek bir ihtiyacı karşılaması için çalışması lüzumuna kanidir.

«Ahlâk ruhta birliği, siyaset devlette birliği husule getiren ilimdir» (80).

34. — Plâton, Devletle ferd arasındaki benzerlikleri psikolojik bir esasa dayandırmaktadır: Ferdin ruhunda üç kısım (meleke) mevcuttur. Hükmeden akıl, hareket eden cesaret, itaat eden his. Aynı şekilde Devlette de üç sınıf vardır. Hükmetmeleri mukadder olan âlimler, içtimaî taazzuvu müdafaa etmekle mükellef olan muharipler ve bu taazzuvu besliyecek olan zanaatkâr ve çiftçiler. Nasıl ki, fert aklın hâkimiyeti altında ise, Devlet de hikmeti temsil eden sınıfın, yani filozofların hâkimiyeti altında bulunmak lâzım gelir (81). Devletin bu üç sınıfı hakkında Plâton'un fikirlerini şöyle özetlemek mümkündür:

«1) Amele, tüccar ve çiftçiden mürekkep halk kütlesi, insan vücudunun alt kısmında meyiller ve iştihalar kuvvetine tekabül eder. Bu insanlar hergün yenilenen ihtiyaçlarını karşılamak için çalışmaya mecburdurlar; bu kütle mensupları diğer iki kütleyle beslemekle mükelleftirler. Devletin ekonomik esasını teşkil eden bu sınıftır; hükümet bu sınıfı korumakla mükelleftir. Fakat bu sınıf mensupları Devlet idaresine iştirak edemezler. Bu sınıf mensupları aile kurmak ve mülkiyet hakkını haizdirler.

«2) Muharipler ve koruyucular, insan vücudunun kalbi mesabesinde ve mertliğe tekabül etmektedirler. Bunların vazifesi üçüncü sınıfın direktifi altında devletin bekasını sağlamak, dıştan gelecek düşmana karşı müdafaayı, içerde de kanunların yürürlüğünü temin etmektir. Bu sınıf mensupları arasında hodgâmlığa imkân derecesinde imkân vermemek için, kadınlar ve mallar müşterek olmalıdır.

(80) Yörük, A. K.: loc. cit., s. 326-327.

(81) Del Vecchio: op. cit., s. 40-41.

Bu sınıf mensupları *aile kurmamalıdır*lar, *mülkiyet hakkına sahip olmamalıdır*lar. Çünkü, kadın, evlâd ve mal, bunların kendilerini memleket müdafaası uğrunda bütün için tehlikeye atmalarına mani olabilir.

3) Filozof ve hekîmlerin mensup oldukları sınıf akıl kuvvetine tekabül eder. Bunların vazifeleri kanunları koymak ve tatbiklerini sağlamaktır; fakat herşeyden evvel vatandaşların terbiyesi ile meşgul olmaktır. Bunlar sıraları gelince en yüksek memuriyet vazifelerini ifa ederler; boş zamanlarında da -boş zamana malik olmaları mutlaka lâzımdır- bilgi edinmekle, felsefî tefekkürle, idelerin, özel olarak hayır idesinin temaşası ile meşgul olmalıdırlar.

«Birinci sınıfın fazileti nefse hâkim olmak ve meylânları zaptetmek suretiyle itidal halinde bulunmaktır. İkinci sınıfın fazileti, şecaat ve mertlik, üçüncü sınıfın fazileti de akıl ve hikmet ile terbiyedir. Fazilet mevcut olmadan devlet mevcut olamaz. Bütün bu faziletlerin hepsine sahip olmak suretiyledir ki, adalet ve ideal devlet tahakkuk eder (82). Diğer taraftan, filozof bütün sınıfların münferit iyiliğini değil, bütünün saadetini hedef tutmaktadır (83). Demek ki Plâton'a göre, Devlet bütün beşer faaliyetine, bu faaliyetin bilcümle tezahürleri bakımından hükmetmektedir; bütün şekilleri ile hayrı harekete getirmek Devlete terettüp eder. Devletin kudreti hudutsuzdur, vatandaşların inhisarî keyfine hiçbir şey bırakılmış ol-

(82) İnsanlarda yaradılıştan başka başka imkânlar olduğu ve bu yüzden onların başka başka işlerde kullanılmaları gerektiği fikri, Eflâ-tun'un ana fikirlerinden biridir. O, bu fikre dayanarak «Devlet» te birçok işleri görmeği (*polypragmosyne*) kötüleyip, doğruluk «herkesin kendisine düşen işi görmesidir» der. Plâton'a göre, «savaşta döğüşmek te bir sanattır.» Bu konuda filozofun fikirleri şöyledir: «... ayakkabıcıya, ayakkabı işlerimiz güzel olsun diye, bir de çiftçi, dokumacı, mimar olmağa kalkışmasını demin yasak etmiş, onun yalnız ayakkabıcı kalmasını istemiştik; aynı şekilde ötekilere, her türlü başka işten serbest kalıp ömürlerince fırsat kaçırmadan uğraşarak başarabilecekleri bir iş, yaradılışlarına uygun bir iş aramıştık. Savaş işlerinin başarılması son derece önemli değil midir? Yoksa bu iş bir çiftçinin, bir ayakkabıcının, herhangi bir işle uğraşan birinin aynı zamanda savaşçı olmasına yer verecek kadar kolay mıdır? Düşün ki, bir insan, pul veya zar oyununu asıl işi saymamış, onunla çocukluktan beri uğraşmamışsa, iyi bir oyuncu bile olamaz» **Eflâ-tun: Devlet (I-II), s. 93, 102-103'den naklen.**

(83) **Yörük, A. Kemâl: loc. cit., s. 329.**

mayıp, herşey Devletin yetkisine dahil ve müdahalesine tâbi bulunmaktadır (84).

35. — *Plâton'un Devlet teorisinde ferdî unsur sosyal ve siyasî unsuru tamamiyle feda olunmaktadır. Her ferdin kendine hâs, doğuştan bazı haklara malik olduğu fikrine asla yer verilmemiştir. Devlet mutlak bir şekilde hükmetmektedir. Siyasî topluluğu daha sıkı ve müessir bir hale getirmek maksadile, Plâton fertle devlet arasındaki mutavassıt teşekkülleri de ortadan kaldırmaktadır; bu suretle filozof mülkiyet ile ailenin ilgasını, yani Devletin uzvî ve şeklî ahenkli vahdetinin tam ve mükemmel bir şekilde tezahürünü mümkün kılmak gayesiyle, bir tek aile teşkil edecek surette kadınların ve malların müşareketini ileri sürmek neticesine varmıştır. Ancak bu usul, yalnız iki üstün sınıf hakkında tatbik edilecektir. Bu bakımdan, modern komünist telâkkilerinden çok uzak bir düşünce karşısında bulunmaktayız.*

36. — Köleliğin kaldırılmasına karşı Plâton cephe almış değildir. Filozof, köleleri devlet fonksiyonlarını gören üç sınıftan hiçbirine sokmamıştır. Zaten, kendisi «İdeal Devlet»inde sadece ahlâkî ve siyasî mülâhâzalara istinat etmiştir. İktisadî düşüncelere yer vermemiştir (85). Bu telâkki tarzı, O'nun «insanların kendilerine hâs tabii hakları»nın varlığını benimsemesinden ileri gelmektedir. Kölelerle diğer insanları eşit tutmaması bunun delilidir. Bununla birlikte, zamanın şartları gözönünde tutulursa Plâton'dan daha fazlasını beklemek doğru olmaz (86).

37. — Görüldüğü gibi, Plâton, «İdeal Şehir Devleti»nin nasıl olması gerektiğini en ince ayrıntılarına kadar tesbit etmek istemiştir (87). Filozof, aynı zamanda devletin çöküş sebeplerini de belirtmiştir. O'na göre, devlet adamlarının varması gereken bazı hedefler olmalıdır. Yöneticilerin asıl hedefi ise, site halkını «mes'ud, müreffeh ve ahlâkça üstün» duruma getirmek olmalıdır. Esasen, filozofa göre mes'ud olmak ile ahlâklı olmak birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Bu he-

(84) **Del Vecchio**: op. cit., s. 41 vd.

(85) «Aklın başkanlığı altında faziletli bir Devlet» Plâton'un tasavvur ettiği Devletti. Bkz.: Karasan, M.: «Eflâtun'un Devleti» SBOD., 1943, c. I, sayı: 1-2, s. 843.

(86) **Del Vecchio**: op. cit., s. 42.

(87) **Yörük, A. Kemâl**: loc. cit., s. 336.

defe ulaşabilmek bakımından devlet adamının elinde başlıca iki çare mevcuttur. Birincisi, «aile» müessesesini tanzim etmek özel olarak «çiftleşmeleri» ayarlamak suretiyle ırkı ıslâh etmek. *Diğeri ise, eğitime önem vermektir.* Plâton'a göre pratikte bunun yollarından biri de «*musiki*»dir (88).

38. — Plâton'un devlet idaresi hakkındaki fikirlerini en iyi belirten belgelerden biri de Dion'a yazdığı VIII nci mektuplar. Buradaki fikirleri aynen nakledeyim:

«...Mümessiller toplanınca, kanunlar yapsınlar ve bir idare düzeni kursunlar. Bu düzene göre, doğru da olacağı gibi, krallara kutsal işlerin ve memleketlerine iyilik etmiş böyle kimselere emniyet edilecek işlerin idaresi verilsin. Mümessiller savaşta ve barışta emretmek üzere, halk ve ihtiyarlar meclisine danışarak, otuz beş tane kanun koruyucusu seçmeli; değişik dâvalara göre değişik mahkemeler olmalı. Fakat, ölüm ve sürgün cezalarını ancak Otuz Beşler verebilmelidir. Bunlara bir yıl önceki hâkimler heyetinden birer tane olmak üzere, en doğru, en iyi hâkimler katılmalı ve ertesi yıl; bunlar hep beraber yurttaşların ölümünü, hapsedilmesini ve sürülmesini gerektiren dâvalarda hâkimlik etmelidirler. Kralın bu nevi dâvalarda hâkimlik etmesi yasak edilmelidir, çünkü, o, rahip olmak sıfatıyla, öldürme, hapis ve sürgün gibi şeylere elini sürmemelidir. İşte, sağken ve şimdi, sizin için gerçekleştirmek istediğim tasarıları; sizin de yardımınızla düşmanlarımı altettikten sonra dost kıyafetine girmiş Erinni'ler (89) engel olmasaydı, tasarladığım idare şeklini kuracaktım» (90). *Plâton diğer mektuplarından birinde ise, felsefenin yardımı ile devletlerin ve insanların idaresinde doğruluğun sağlanacağını misalleriyle uzun uzun izah ettikten sonra, Devlet'de gerçek filozofların idareyi ele almaları yahut Allah'ın inayetiyle iş başındakilerin filozoflaşmalı lüzumunu belirtmektedir* (91). Bu fikirler de, Büyük Filozof'un sürdüğü hayatın derin izleri görülmektedir. Plâton, felsefeye nasıl girdiğini VII nci mektupta şöyle anlatmakta-

(88) Mosca, G.: op. cit., s. 45.

(89) Romalıların Furia dedikleri Kadın - Tanrılar; vazifeleri insanları cezalandırmaktı.

(90) Eflâton: Mektuplar, (Çev.: İ. Şahinbaş), Yunan Klâsikleri 43, (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını), İstanbul, 1962, s. 78-79'dan naklen.

(91) Karş.: Abadan, Y.: Hukuk Felsefesi Dersleri, Ankara, 1954, s. 86; Eflâton: Mektuplar, VII, s. 27 vd.

dır: «Bu fikirlerin nasıl meydana geldiğini, genç ihtiyar herkesin bilmesi zahmete degeceğinden, herşeyi ta baştan alarak anlatmaya çalışacağım. Şimdi bunun tam zamanıdır. «Gençlikte, ben de birçok gençler gibi idim. Kendi kendine davranabileceğim gün gelince, hemen devlet işlerine atılmaya karar vermiştim. Fakat, o zaman bu alanda bir çok değişmeler olmuştu; kendimi şu durum karşısında buldum. Birçok kimseler o zamanki idareye saldırmışlar, ihtilâl çıkmış ve aynı idarenin başına elli bir kişi konmuştu. Bunlardan on biri şehirde, onu da Peiraieus'da iş almıştı; vazifeleri Agora ile şehrin idaresini ilgilendiren işlerle meşgul olmaktı. Öteki otuzuna tam salâhiyetle iktidar verilmişti. Bunlar arasında tanıdıklarım, akrabalarım vardı, uygun bir iş vermek üzere beni hemen çağırdılar. Genç yaşımda düşünülecek olursa, hiç te aşırı olmayan birtakım hülyalar kuruyordum; bunların, devleti eğrilik yolundan doğruluk yoluna getirerek idare edeceklerini sanıyor, ne yapacaklarını merakla bekliyordum. Halbuki, çok geçmeden eski çağı adeta altın çağ imiş gibi arattıklarını açıkça gördüm. Birçok zorbalıklardan başka, o zamanın en doğru adamı olduğunu çekinmeden söyleyebileceğim, yaşlı dostum Sokrates'e de saldırdılar... Sokrates'i istesin istemesin siyasetlerine karıştırmak istiyorlardı. Sokrates, bunu dinlemedi. Cinayetlerine ortak olmaktansa, bütün tehlikelere göğüs germeği tercih etti. Ben de bu türlü şiddetli hareketler ve buna benzer, bunlar kadar önemli daha başka zorbalıklar karşısında nefret duydum; olup biten iğrençlikten uzaklaştım. Az zaman sonra Otuzlar düştü; kurmuş oldukları idare şekli de onlarla beraber ortadan kalktı» (92).

39. — Plâton «Devlet» isimli eserinde «Adalet» meselesini halletmekle başlamıştır. Böyle bir başlangıça hayret etmemek lâzımdır. Çünkü, hocası Sokrates'in hayatı ile ödediği büyük haksızlık Plâton'unu çok müteessir etmiştir: «...iktidarlı kimseler gene, o Sokrates'i, dostumuzu, hiç haketmediği halde, iğrenç bir şekilde suçlandırarak mahkemeye sürüklediler: dâvayı açanlar dinsiz olduğunu ileri sürdüler; onu mahkûm edenler de buna inandılar.» (93). «...en iyi idare şekli kurmak ancak birtakım yurddaşları sürmek ve öldürmekle kabîl olacaksa, idareyi değiştirmek yolunda memleketini zorlamasın,

(92) **Karş.:** Schilling, K.: Geschichte der Staats und Rechtsphilosophie, Berlin, 1937, s. 36; **Eflâton:** Mektuplar, VII, s. 278'den naklen. Ayrıca bkz.: Eflâton (Plâton): (Haz. ve Çev.: N. Alsan), İstanbul, 1963, 26 vd.

(93) **Eflâton:** loc. cit., s. 29.

sussun; kendisinin ve yurdunun selâmeti için tanrılara yalvarsın» (94). Filozof, «Devlet Adamı» isimli eserinde ise, «Yabancı»nın ağzından düşüncelerini şöyle anlatmaktadır: «...kanun olmayan yerde de, hayatı en zor ,en çekilmez kılan odur.» (95). «...Hâkimlerin iktidarı, kanunu koyan Kral'dan aldığı bütün kanunlara göre hüküm vermekten, bu kanunlara uyararak, doğru veya eğriyi söylemek, ne hediye, ne korku, ne acınma, ne de kin ve dostluğun kendisini elde edemiyeceğini, taraflar arasında kanun koyucu tarafından kurulan düzene aykırı olarak çözdürmeğe karar verdiremiyeceğini göstermekten daha ileri gidebilir mi?... onların iktidarı ancak kanunların bekçisi ve krallığın kölesidir» (96).

40. — *Plâton'un yetmiş yaşını geçtikten sonraki eseri olan «Kanunlar» diyalogu, sırf bir ideali değil, tecrübelerinin yardımıyla pratik bir mahiyet taşıyan prensipleri aksettirmektedir. Bununla beraber, Devlet hakkında ileri sürdüğü önemli prensipler «Kanunlar» adlı eserinde de yer almaktadır. Ancak, (Devlet) adlı eserinde Plâton, devleti kanunsuz idare etmeğe taraftar gözüktüğü halde şimdi incelediğimiz eserinde devlette bütün iktidarın insanlardan ziyade akıl ile verilen bir akardan ibaret olan kanuna vermelidir. Böylece, filozof, yaşın ve tecrübenin verdiği olgunlukla realiteye yaklaşmıştır. Halk meclislerine arzedilecek kanunlar, bir heyet tarafından tam gerekçeleri ile hazırlanmalıdır. Plâton'un özel bir itina gösterilmesini istediği kanunlar vardır: Ceza kanunları (97). Plâton «Politeia» da devlet adamlarının filozoflaştırılması fikrine karşı, «Politikos» (Devlet Adamı) ve «Nomoi» (Kanunlar) adlı eserlerinde böyle bir idare şeklinin hiçbir devlette mevcut bulunmaması yüzünden ikinci bir teklifte bulunmaktadır: Bu «Kanunlar Devleti» dir. Böylece, lece, filozof, devlet hakkında yeni bir telâkki getirmektedir (98). Plâ-*

(94) *İbid*, s. 38. Plâton, bütün bunlara karşı felsefeye ne kadar önem verdiğini şöyle açıklamaktadır: «.. ancak felsefenin yardımı ile devletlerin ve kişilerin idaresinde doğrulum gösterilebileceğini söylemiş; bundan ötürü de insan soyunun, başına çöken belâlardan ancak ve tam gerçek filozofların iktidarı ele alması ile veya devletin başında olanların filozoflaşmasıyla kurtulabileceklerini belirtmiştim» (s. 30).

(95) *Eflâtun: Devlet Adamı*, (Çev.: B. Boran - M. Karasan), s. 107.

(96) *İbid*, s. 113.

(97) *Karş.: Yörük, A. Kemâl: loc. cit., s. 325 vd.; Del Vecchio: op. cit., s. 42.*

(98) *Verdross - Drossberg: op. cit., s. 99.*

ton'un ceza kanunlarına bu kadar önem vermesinin özel bir sebebi de vardır. Ceza Kanunlarında özellikle terbiye edici bir gaye mevcuttur. Plâton suçluları birer hasta olarak görmektedir.

41. — Kanunlar diyalogunda Plâton, insan şahsiyetine daha büyük bir önem atfetmektedir. (Ancak yine köleleri bu telâkkisinin dışında tutmaktadır). Aile ve mülkiyet bir nevi devletçiliğe feda edilmiş olmayıp, muhafaza edilmektedir. Ancak bu alanda gayet sıkı kayıtlamalar mevcut olacaktır.

Plâton, «Polis» sözü ile daima Eski Yunanistan'daki «Site—Devlet» tipini gözönünde tutmuştur (99). Bu «Poils» (Site) izah edilmiş ve aynı zamanda ideal bir hale sokulmuştur. Bu çözüm şekli üzerinde zamanın tarihî ve siyasî olaylarının önemli etkisi vardır. Nitekim, Plâton, «ancak en iyilerin hükûmeti idare etmeleri gerektiğini ileri sürmek suretiyle, Sofistlerin septisizmine ve zamanının demagojik temayüllerine karşı gelmek ve Devletin dağılmasına mâni olmak gayesini gütmekte idi. Bu itibarla müdafaa ettiği siyaset nazariyesinin pratik bir maksadı ve zamanının tarihî şartlarıyla münasebeti bulunduğunu tesbit etmek iktiza eder» (100).

42. — Plâton, «Kanunlar» isimli eserinde Site'nin politika organları arasında görev ve yetki bölümünün yapılması gerektiğini de ileri sürmektedir. Ancak, kendisi «esas prensibi otorite olan monarşi ile esas prensibi hürriyet olan demokrasi sisteminin meczinden, telifinden husule gelen muhtelit bir hükûmet şekli»ne taraftardır. Yürütme organı, elli ilâ yetmiş yaşları arasındaki vatandaşlar arasından seçilecek bir «memurlar kurulu»na verilmiştir. Yasama organı ise, 360 kişilik «Ayan Meclisi»nde, yargı organları ise üç dereceli mahkemeler teşkil etmektedir. Ayrıca, bir de «Yüksek Kurul» vardır. Bu organ, sitenin en olgun yaşlılarından kurulmaktadır (101). Plâton'un ileri sürdüğü sistem «Kanunlar» isimli eserinde artık aristokratik monarşi ile ifade edilemez. Bu eserinde «otorite ile hürriyet» telif olunmakta ve bütün vatandaşların siyasî hayata katılmaları lüzumu

(99) v. Aster, E.: op. cit., 11. Bası., s. 71-72.

(100) Del Vecchio: op. cit., (Sahir Erman Çevirisi), s. 43-44'dan naklen.

(101) Okandan, R. G.: op. cit., s. 289; Akın, İlhan, F.: Devlet Doktrinleri, İstanbul, 1962, s. 15.

açıklanmaktadır. «Halk Meclisi» adını verdiği kurulda bütün vatandaşlar katılmak ve oy vermek hakkını haizdirler (102).

Dördüncü Bölüm

ARİSTOTELES'İN DEVLET TEORİSİ

43. — Eski Yunan'ın en büyük düşünürü olarak Aristoteles kabul edilmektedir. Aristoteles, M.Ö. 385 te, Stageira'da doğmuştur. Plâton'un büyük talebesi ve Büyük İskender'in yetiştiricisidir. Tam yirmi yıl Plâton'un talebesi olmuştur. Kendisi hekimlik sanatı babadan oğula geçen bir aileye mensuptur. Doğduğu çevre, onu tecrübe araştırmaya ve müsbet ilme önceden hazırlamıştır. Büyük İskender'in hocalığını yaparken gayet değerli tecrübeler elde etmiştir. İskender'in ölümünden sonra Makedonya taraftarlığı ve ateizm ile suçlandırıldığından Euboi adasında Khalkis'e çekilmiş ve orada 322 de ölmüştür. Aristoteles'in «eserleri, hepsi birden, M.Ö. IV üncü asırda insan bilgisinin hakikî ansiklopedisini teşkil etmektedir» (103). Plâton öldüğü zaman Aristoteles 37 yaşında idi. Kendisi, araştırma metodları bakımından hocasından ileri gitmiştir. Filozof, 158 devletin teşkilâtı (bunlar arasında belki de barbar hükûmetleri de vardı) hakkında ilk defa olarak bilgi toplaması ve bunlar üzerinde mukayeseli tetkikler yapmasıdır. Bu bakımdan, Aristoteles, siyaset ilminin kurucusu sayılmaktadır. Filozof, sosyal araştırmaları için ilk olarak mevcut malzemeyi toplamıştır (104).

44. — *Aristoteles de hocası Plâton gibi tetkiklerini daha çok Eski Yunan Sitesini gözönünde bulundurmak suretiyle yapmıştır.* Ancak, devlet telâkkisi bakımından hocası ile arasında derin farklar vardır. Eflâtun, zamanın fevkinde ideal bir devlet aramış, Aristoteles ise, «mevcut olanın kanunlarını bulup tesbit etmeğe çalışmıştır»

(102) Verdross - Drossberg: op. cit., s. 100.

(103) Bkz.: Emge: Ein Rechtsphilosophie wandert durch die alte Philosophie, Berlin, 1937, s. 2 vd.; Weber, A.: op. cit., (H. Veybi Eralp Çevirisi), s. 67 vd.; Del Veccio: op. cit., (Sahir Eрман Çevirisi), s. 44 vd.

(104) Bkz.: Schilling, K.: Geschichte der Staats und Rechtsphilosophie, Berlin, 1937, s. 56-70; Aristo: Politika (I-III), (Çev.: N. Berkes), Yunan Klâsikleri: 64 (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını), İstanbul, 1944, s. II-III (Önsöz).

(105). Bir çok ilimlerin Aristoteles ile başladığını söylersek hiç te mü balağa etmemiş oluruz. Filozof zamanımıza kadar eksiksiz olarak intikal eden «Politika» isimli eserinde bâzı bakımlardan bugün için dahi mükemmel bir siyaset teorisi kurmuştur. Kendisi aynı, zamanda pedagojinin başlıca meseleleri üzerine de eğilmiştir. Filozof'a göre, asillerin terbiyesinde Devlete çeşitli sebepler yüzünden önemli görevler düşmektedir. *Bir yerde eğitim devlet kontrolu altında değilse, o yerde vatnadaşlar çocuklarından endişe etmelidirler* (106).

45. — Aristoteles kurduğu devlet teorisinde devlet ile siyaset mefhumları arasındaki bağılılığı sistemli bir şekilde belirtmiştir. Sisteminde, «siyasî» vasfı devletle veya devlet teba'sı olmak itibariyle vatandaşla ilgili herşeyi içerisine almaktadır (107). Esasen Aristoteles, insanı «sosyal ve siyasî hayvan» (Zoon Politikon) olarak nitelendirmektedir (108). Bu telâkkileri, O'nun devleti insan tabiatının bir eseri olarak görmesine müncer olmuştur (109).

Aristoteles, adalet mefhumu üzerinde de durmuştur. O'nun adalet teorisine göre mübadelede ve tavizde eşitlik olmalıdır. Umumî haklarda eşitlik olmalıdır. Bunlardan ilk unsur, hukuka, ikincisi siyasete taallûk eder. Fakat, Aristoteles, hukukî telâkkisinde hileyi reddederken siyasî telâkkisinde esarete rıza göstermekle (110) bu bakımdan bir eşitlik fikrinin karşısında bulunuyordu (111). Esasen, Eski Yunan'ın üç büyük filozofu (Sokrates, Eflâtun ve Aristoteles) da hukuk ile ahlâkî birbirine karışık bir halde mütalaa etmişlerdir ve hakikaten çok incelemiş oldukları adalet de hukukî olmaktan ziyade ahlâkî bir cahiyet arz etmektedir. *Ancak, Aristoteles'de adaletin «esaslı unsuru olarak eşitlik» daha açık olarak ortaya konulmuştur.*

(105) V. Aster, E.: op. cit., (Orhan Münir Çağıl Çevirisi), s. 150.

(106) Saloman, M.: Der Begriff der Gerechtigkeit bei Aristoteles, Leiden, 1937, s. 60.

(107) Abadan, Y.: Amme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri, c. I, Ankara, 1952, s. 126.

(108) İbid, s. 179.

(109) Eschenburg, Th.: Staat und Gesellschaft in Deutschland, 5. Bası, Stuttgart, 1962, s. 50.

(110) Belirtelim ki, Aristoteles, Atina'da hiçbir zaman «vatandaşlık haklarını» haiz olamamıştır. Orada ike daima «metek» olarak yaşamıştır (Bkz.: Verdross - Drossberg: op. cit., s. 126.

(111) Yörük, A. Kemâl: Hukuk Felsefesi Dersleri, Birinci Kısım, 2. Bası, İstanbul, 1958, s. 150.

O'nun ifade ettiği gibi adalette eşitlik «mütenasip, geometrik orantılı» dır. Eski Yunanda; Fisogorcular ve özellikle Aristoteles bu hususu belirtmişlerdir (112).

46. — Konumuz bakımından Aristoteles'in en önemli eserleri «Politika» ve «Atinalıların Devleti» isimli kitaplarıdır. Bunlardan sonuncusu bize tamam olarak intikal etmemiştir. «Atinalıların Devleti» isimli eseri, yakın zamanlarda bulunmuştur (113). Aristoteles de Atina'da az daha Sokrates'in akibetine uğrayacaktı; fakat o kendi deyişle Atinalılara «felsefeye karşı ikinci bir suç işleme imkânını vermemek» için şehirden kaçmıştır. Filozof'un altmış iki yıllık hayatı Grek devletleri tarihinin en ıztıraplı devresine rastlar. Atina'ya ikinci gelişinden biraz sonra Makedonyalılarla yapılan harp kaybedilmiş, 330 da Grek istiklâli kalmamış, Aristoteles'in ölümünden birkaç ay önce, 325 de İskender ölmüştür. Isparta'nın sukutu da filozof'un yaşadığı yıllar içinde olmuştur. Bu büyük hâdiseler Aristoteles'in eserlerinde belirtilmediği halde siyasî görüşlerinin üzerine tesir eden başlıca hâdiseler olduğuna şüphe edilemez. Esasen, Politika'da sık sık devletlerin bozuluşundan bahseder ve kitabının önemli bir bölümü bozulmuş hükûmet rejimlerinin nasıl ıslah edilebileceğine dair düşüncelerle doludur. «Politika» devlet adamları, kanun kurucular için bir el kitabı gibidir. Aristoteles'in grek dünyasının siyasî durumu hakkında yaptığı araştırmalar bu devletlerin hemen hepsinin dar sınıf menfaatleri uğruna mütemadi mücadeleler içinde çalkalandığını gösteriyordu. Aristoteles'in vardığı neticeler devlet teşkilâtının temelini aristokratik idealizme, en iyinin, faziletçe en üstünün, hususî menfaatlara düşmeden bütünün iyiliği uğruna çalışanın hâkimiyetine dayandırmanın yollarını araştırmak olmuştur. Bu araştırmalarda Aristoteles'in hareket noktası Plâton'un devlet teorisi olmuştur (114).

47. — *Aile Hakkında Görüşler*: Aristoteles'e göre, devlet ailelerden meydana gelmiştir. Bunun için önce aileyi incelemek lâzımdır. Aile münasebetleri içinde önce kölenin durumu gelir. Köle canlı bir mülk parçasıdır. İstihalden ziyade iş içindir. *Kölelik* tabiatta köklü-

(112) Çobanoğlu, R.: Hukukta Gaye Problemi, İstanbul, 1964, s. 57.

(113) Bu eser dilimize çevrilmiştir. Aristo: Atinalıların Devleti, (Çev.: S. Y. Baydur), Yunan Klâsikleri: 62, (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını), Ankara, 1944.

(114) Verdross - Drossberg: op. cit., s. 126; Aristo: Atinalılar Devleti, s. IX-X; Aristo: Politika (I-III), s. V-VI.

dür. Tabiatın her alanında idare edenle idare edilen münasebeti vardır. Bir tabiattan köle olanlar var. bir de tabiattan köle olmayanlar vardır. Bazı düşünürler, köleliği tabiata aykırı buluyorlarsa da yanılmaktadırlar. Çünkü, tabiattan köle olanlar bir efendiye köle olmaktan fayda görürler. Köleler idare etmek sanatı hür insanları idare etmek sanatından ayrıdır. Tabiattan efendi olan bir kimse bu sanatı kendiliğinden öğrenir. Mülkiyet ve onu elde etme tarzlarına gelince, mülkiyet aile için zarurî bir dayanaktır. Fakat sırf zengin olma amacı ile servet biriktirmek doğru değildir, bu tabiata aykırıdır. Zengin olma amacı ile kazanma paranın icadı ile çıkmıştır. Para eşyanın değişimi ile birikir. Bazı insanlar tabiata uyan kazanma ile tabiata uymıyan kazanmayı aynı şey sayarlar. Halbuki bunlar hem amaç ve hem konu bakımından ayrı şeylerdir. Birincisi yalnız tabiatın ve hayvanların verdiklerini elde etmeyi güttüğü halde, ikincisi paraya para doğurtmakla servet yıkmağı güder ki, bu kötü birşeydir. Ev idaresinde nihayet karı-koca, baba-çocuk münasebeteri gelir. Ev idaresinde insanlar eşyadan önemlidir, ancak köle bundan farklıdır. Çünkü köleler ancak aşağı bir fazilete erişebilirler. Sokrates'in birçok fazilet çeşitleri olduğu görüşü yanlıştır.

48. — *İdeal Devletler*: İdeal devletin ne olduğunu anlamak için geçmişin en iyi devletlerini ve ideal devlet üzerine ileri sürülen görüşleri incelemek lâzımdır. Bunlar arasında *Eflâtun*'un Devlet'inde en esaslı meseleler ortaya konmuştur. Eflâtun özel mülkiyet ve aileyi kaldırmak istiyor. Bu yanlıştır. Eflâtun, bütün vatandaşları mutlak surette eşit yapmak istiyorsa da tabiatta herşey bir değildir. Devlette herşeyin mutlak olarak bir olması iyi değildir. İdeal devleti kurmazdan önce fertler ve devletler için en iyi hayatın ne olduğunu belirtmek lâzımdır. Gerçek saadet ve hikmet, dış iyiliklere sahip olmak değil, fazilet sahibi olmakla sağlanır. Dış iyilikler faziletli bir hayat için sadece vasıta olmalıdır. Devlet için de böyledir. Birçok devletler harbi devletin amacı yapmak istemişlerdir. Halbuki harp devletin asıl amacı sayılmaz. Faziletli bir hayat için eylem gerekli olmakla beraber bu yalnız pratik değil aynı zamanda kuramsal bir hayattır. Bunun için ne pratik politikacının hayatını en kötü hayat sayanlar ne de siyaset adamlılığını en yüksek iyilik sayanlar haklıdır (115).

49. — *İdeal Devlet*: En iyi devletin nasıl olması gerektiğini anla-

(115) Aristo: Politika (IV-VIII), s. 227 vd.

tırken önce toprak ve nüfustan başlamak lâzımdır. Toprak, devletin kendine yeterliliğini ve ahlâkını imkânsız yapmayacak kadar bir genişlikte olmalıdır. Nüfus az olduğu ölçüde devleti idare etmek kolaylaşır. Devletin toprakları vatandaşlarına bol, rahat ve ölçülü bir hayat sağlayacak kadar olmalıdır. Şehir merkezî bir yerde olmalıdır. Denizle bağı olmak ekonomik ve askerî bakımdan iyi ise de deniz ticaretinin ahlâk üzerine tesiri kötüdür. Vatandaşların kendisine gelince, ne Avrupalılar gibi zekâsız, ne Asyalılar gibi korkak olmalıdırlar. En iyi Ellenlerde olduğu gibi ikisi ortası olmaktır. Devlette ziraat, zenaat, ticaret, askerlik, din, siyaset işleri ile meşgul olacak sınıflar olması lâzımdır. Bunlardan işçiler alışverişçilikle uğraşanlar ve çiftçiler vatandaş kütlesine sokulmamalıdır. Devletin topraklarını kamu toprakları ve özel topraklar olarak ikiye ayırmalıdır. Şehrin mevkii halkın sağlığı bakımından seçilmeli; şehrin plânı hem güzellik verecek kadar düzgün, hem de şehrin düşmana karşı korunmasını kolaylaştıracak kadar da karışık olmalıdır. Şehrin müdafaası için surlar ve tahkimler mutlaka lâzımdır.

50. — *İdeal Devlet'in Terbiye Sistemi*: Vatandaşların karakteri devletin güdeceği amaca göre terbiye edilmelidir. Saadet en mükemmel faziletin gerçekleştirilmesi demektir. Bu, tabiatın, alışkanlıkların ve aklın yardımı ile elde edilir. Vatandaş bu üç şeye göre terbiye etmelidir. Vatandaş gençliğinde itaate, büyüdüğünde idareye alışmalıdır. Tamamiyle askerî olan bir terbiyenin birçok kusurlu tarafları vardır. Sulhçu faziletler, kafa yüksekliği, ölçülülük, adalet fert ve devlet için en yüksek şeylerdir. Harp sadece bir araçtır, amaç değildir. Terbiye, insanın gelişimi sırasına uyarak beden terbiyesi ile başlamalı, sonra ihtirasları ve zekâyı terbiye etmelidir. Bedenin sıhhatli olmasını sağlamak için evlenme yaşını, kimin kimle evlenebileceğini tesbit etmeli; ana babanın beden durumunu kayıt altına almalı; yavrular için beden idmanları sağlamalıdır. Terbiye işine bakanlar çocukların ahlâk terbiyesine önem vermeli; çocukların düşüp kalkacağı insanlarla işiteceği masal ve hikâyeleri kontrol etmelidir. Beş yaşından yedi yaşına kadar olan devre çocuğun fikir terbiyesine hazırlık olmalıdır.

Terbiye devlet kontrolü altında ve bütün vatandaşlar için aynı olmalıdır. Hepsinin bilmesi gereken, fakat vücut ve kafayı bayağılaştırmayan şeyler öğretilmelidir. Okuma, yazma, resim ve jimnastik bu bakımdan başlıca konulardır. Müzik yalnız eğlence için öğre-

tilmemelidir. En iyi şey vatandaşın bol vakti olması. kendisini ruhça yükseltmesidir. Jimnastik terbiyenin ilk safhasıdır; fakat İsparta'da olduğu gibi bunu kafa terbiyesinin aleyhine olacak kadar aşırı yapmamalıdır. Bülûğ zamanına kadar ve ondan sonra üç yıl beden idmanları ağır olmamalı. Müzik, profesyonel müzikçi olmak amacı ile öğretilmemelidir. Müziğin ahlâk terbiyesi vereni en önemlisidir. Terbiyenin üç prensip orta yolu, mümkün olanı ve yerinde olanı bulmaktır (116).

51. — Görüldüğü gibi, Aristoteles bu fikirleriyle hocası Plátón'dan esaslı surette ayrılmaktadır. Filozof şu fikirleriyle Plátón'u tenkid etmektedir:

«Eflâton bütün vatandaşları mutlak surette eşit yapmak istiyorsa da tabiatta herşey bir değildir. Devlette herşeyin mutlak olarak bir olması iyi değildir. Eflâton devlette tam eşitliği gerçekleştirmek için ileri sürdüğü araçlarda da yanılıyor. Mülkiyetin kaldırılması devlette birlik değil, parçalama meydana getirir. Karıların ve çocukların müşterek oluşu tabii sevgiyi yıkar. Özel mülkiyet başkalarını ihtiyaçtan kurtarmak için geniş bir zihniyetle kullanılırsa, Eflâton'un mülkiyeti kaldırmakla gerçekleşmesini umduğu amaç gerçekleşebilir. Özel mülkiyet insanları daha mesut ve daha cömert yapar. Devletin birliği bütün vatandaşların bir örnek oluşu ile sağlanmaz. Eflâton'un görüşünün tatbik kaabiliyeti yoktur. *Kanunlar*'da daha pratik olabilecek bir devlet şekli anlatıyor. Bu eserde mülkiyetin, karı ve çocukların müşterek olmasından vazgeçmekle beraber, başlıca fikirleri devam ediyor. Fakat, devletin dış münasebetlerini incelemeyi, özel mülkiyete bir sınıf çizmeyi unutuyor. Nüfusun fazla artışı önlemeyi, hükmedenle hükmedileni ayırmayı ihmal ediyor. Kısacası, Eflâton'un teklif ettiği hükûmet şekli mükemmel değildir.»

52. — *En iyi Devletler*: Aristoteles, yaşadığı devirdeki devletler üzerinde mukayeseli tetkiklerini Isparta, Kartaca ve Girit devletleri bakımından şöyle belirtmektedir: «Ispartalılar şeflerini iyi idare edemiyorlar. Kadınları da nüfuzlu ve safahata düşkündür. Mülkiyet sistemleri bütün serveti birkaç elde toplamıştır. Bunun için vatandaş sayısı azalmaktadır. Ispartalıların devlet kurumlarında çok tenkid edecek taraflar vardır. İspartalılar ve Isparta devleti yalnız harbe yarar. Fakat harp zamanlarında bile ma-

liyelerinin eksikliğinden zarar görürler. Girit de hükûmet şekli bakımından İsparta'ya benzerse de daha iptidaidir. Girit hükûmeti dar bir oligarşidir. Memleket düşman saldırısına uzak olması sayesinde mahvedilmekten kurtulabilmiştir. Kartacalıların hükûmet şekli iyidir. İsparta'nın hükûmet şekli ile kıyaslanabilir. Bazı demokratik tarafları olan bir oligarşidir. Zenginliğe önem verir. Bu hükûmet şeklinde bütün mevkiler alınır, satılır. Bir kişi elinde birçok görevleri birden toplayabilir. Bunlar kötü taraflarıdır. Halkın huzursuzluğu nüfus muhacereti ile hafifletilmiştir. Kanun kurucular arasında Solun en iyisidir. Mümkün olduğu kadar muhafazakâr ve ölçülü bir demokrattır. Diğer kanun kurucular hakkında fazla birşey söylenmez.»

53. — *Vatandaş Kavramı: Aristotelese göre, sadece bir şehirde oturmak vatnadaşlık için yeterli değildir. Özel haklar da bir kimseyi vatandaş yapmaz. «Vatandaş, genel olarak siyasî yetkisi olan, mahkeme ve halk meclisinde yeri olan bir kimsedir.»* Filozof, bu tanımı de yeterli bulmamaktadır. Ayrıca, çeşitli tarifleri tenkit etmekte ve şunları söylemektedir: «İyi vatandaş devletine iyi hizmet eden kimsedir». Aristoteles'e göre, bu devlet kötü bile olsa bu böyledir. «Kanunla yönetilen bir devlette vatandaş hem idare etmesini hem itaat etmesini bilen kimsedir. İyi insan ise idare etmeye herkesten ehil olan kimsedir. Kanunla yönetilen bir devlette vatandaş emirlerle itaat ederek nasıl idare edileceğini öğrenir. Şu halde böyle bir devlette vatandaşlık bir ahlâk eğitimidir. Kolu ile çalışanlar ve işçiler böyle bir devlette vatandaş olamazlar (117).

54. — *Hükûmet Şekilleri: «Devletin iki amacı vardır: İnsanların toplumsal içgüdülerini gidermek, insanları iyi bir hayata kavuşturmak. Hükûmet etmek herşeyden önce idare edilenlerin iyiliğini sağlamaktır. Hükûmet şekilleri bunu gerçekleştirip gerçekleştirilmemelerine göre iyi veya kötüdür. İyi hükûmet şekilleri üçtür:*

1) Basileus'luk, 2) Aristokrasi, 3) Politeia.

Kötü hükûmet şekilleri de üçtür:

1) Tyranos'luk, 2) Oligarşi, 3) Demokrasi. Bu üç hükûmet şekli de iyi hükûmet şekillerinin bozulmuş şeklidir. Demokrasi fakirlerin, oligarşi zenginlerin hâkimiyetidir. Demokrasi taraflıların prensibi eşitliktir; oligarşi taraflıların ki ise eşitlik ve zenginliğin üstünlü-

ğüdür: Her ikisi de devletin gerçek amacını yani *fazileti* gözden kaçırıyorlar. Halbuki devlet idaresinde faziletliğin en büyük payı olmalıdır. Adalet ne zenginliğin ne çoğunluğun iradesidir. Ancak, devletin ahlâk amacının gerektirdiği yoldur.»

Aristoteles, bu tasnifi ve çeşitli hükûmet şekilleri hakkındaki görüşlerini bildirdikten sonra «çoğunluk mu, azınlık mı daha iyi idare edebilir, sorusuna şu cevabı vermektedir: «En yüksek görevlerin çoğunluğa verilmesi doğru değildir. Bununla beraber, tartışma ve yargılamada çoğunluğun üstün bir tarafı vardır. Bundan başka devlette çoğunluğun azınlıktan fazla payı vardır. Hükûmet ister çoğunlukta olsun, ister azınlıkta olsun *mesele kanunun herşeyin üstünde olmasıdır*. Hiçbir sınıf tek başına bütün sınıflara hükmetmemelidir. Devlet, servet, soyluluk, ahlâk ve fazilet bakımından birbirine yakın veya eşit sayılabilecek insanlardan mürekkep olmalıdır. İdeal devlette faziletçe en üstün biri varsa hükümdar yapılabilir» (118).

Aristoteles bu hükûmet şekilleri hakkında geniş açıklamalarda bulunmuştur. Bütün bu incelemelerini yani «en iyi hükûmet şeklini» ise şöyle belirtmiştir:

«Ortalama bir şehir devleti için en iyi hükûmet şekli zengin hâkimiyeti ile fakir hâkimiyeti arasında ortalama bir şekildir. En iyi hükûmet şeklinde orta sınıf egemen olmalıdır. Orta sınıf olmaksızın hiçbir devlet iyi idare edilemez. Orta sınıf büyük devletlerde küçük devletlere nazaran daha çoktur. Hiçbir hükûmet devlette en kuvvetli sınıfın desteği olmaksızın tutunamaz. Kanun koyanlar orta sınıfı kuvvetlendirmelidirler. Hükûmet şekilleri ne olursa olsun onları kuvvetlendirmenin çareleri vardır. Kanun koyanlar bilhassa şu üç noktaya önem vermelidirler: Her hükûmet şeklinin kendisine mahsus tartışma meclisi, icra mevkii mahkemeler vardır. Kanun koyucunun hangi mevkilerin zarurî olduğunu bilmesi, hangilerin bir şahsın üzerinde birleştirilebileceğini tâyin etmesi lâzımdır. Keza, mahkemelerin çeşitleri, bunların görevleri, yargıçların ne şekilde tâyin edileceği de bilinmelidir.» Diğer taraftan, mücerret kanunların müşahhas hâdiselere tatbik edilmesindeki güçlük de Aristoteles'in gözünden kaçmamıştır. Bunun için ortaya koyduğu kıstas *nesafettir* (119).

(118) İbid, s. 232-233.

(119) *Del Vecchio*: op. cit., (Sahir Erman Çevirisi), s. 47.

55. — Görüldüğü gibi, Aristoteles «Politika» (120) isimli eserinde en iyi devleti değil, fakat nisbeten iyi olanını ve hükûmet şekilleri arasından da en uygun şekli göstermeğe çalışmaktadır. İlk olarak Aristoteles'in devlet kuvvetleri (Yasama Yürütme ve Yargı) arasında bir ayırım yaptığını da görmekteyiz. Kısaca söylemek gerekirse, hâkimiyeti elinde tutan kimse bunu herkesin hayrına kullandığı takdirde bu hükûmet şekillerinden her biri iyidir (121).

56. — *Devrimler ve Genel Sebepleri*: Aristoteles «huzursuzluk ve ihtilâller» üzerinde de durmuştur. O'na göre, devrimler, «bazıları yeni bir hükûmet şekli getirmek bazıları da hükûmeti yeni ellere vermek için yapılır. Gerek demokraside ve gerek oligarşide ihtilâle yol açan cereyanlar varsa da demokrasiler daha istikrarlıdır.» «Küçük ve önemsiz şeyler ihtilâllerin patlak vermesine sebep olurlar. Fakat gerçek sebepler bunlar değildir. Genel sebeplerin biri belirli bir sınıfın haddinden fazla büyümesidir. Diğer bir sebep, zengin sınıf ile fakir sınıf arasındaki mücadelede, her ikisi de ağır bastığı zaman orta sınıf olmamasıdır. Devrimler başlıca ya cebir veya hiyle yoluyla yapılır.»

57. — Demokrasilerde devrimler zenginlerin ezilmesi veya bir demagogun general oluşu ile veya politikacıların kendilerini halka sevdirmek için yarışa girmeleri ile patlak verebilir. Oligarşilerde halk tazyike karşı isyan eder; veya muhteris, zengin politikacılar tahrikat hazırlıkları... en çok kendi mensupları arasındaki münafetler yüzünden yıkılır.» Filozofa göre, ihtilâllere karşı en iyi tedbirler şunlardır: «İmtiyazsız sınıfa karşı haksızlık ve hileden kaçınmak; üst sınıf ile alt sınıf arasındaki iyi duygular beslemek; yıkıcı kuvvetlere karşı uyanık olmak; mülkiyet şartlarını zaman zaman değiştirmek; bir ferdin veya bir tek sınıfın herşeye hâkim olmasının önüne geçmek; yüksek memurlukları kazanç kaynağı haline getirmemek; sınıf tazyikine karşı uyanık olmak lâzımdır. Yüksek memurluklarda sadakat, iktidar ve adalet gözetilmeli, hükûmetin dayan-

(120) Aristoteles'in bu eseri sekiz kitaptan ibaret olup tamamı iki cilt halinde türkçeye çevrilmiştir. Aristo: Politika (I-III), (IV-VIII), (Çev.: N. Berkes), Yunan Klâsikleri: 64, (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını), Ankara, 1944. Ancak, belirtelim ki, Aristoteles'i yorumlayan müellifler, Politika'nın sekiz kitabının nasıl sıralanması gerektiği hususunda anlaşmış degillerdir

(121) *Del Vecchio*: op. cit., (Sahir Erman Çevirisi), s. 49.

dığı prensibi ifrata götürmemeli, vatandaşları yasanın ruhuna göre terbiye etmeli. Monarşiyi yıkan sebepler ve onu muhafaza eden vasıtaları ayrı ayrı incelemek lâzımdır. Tyranos'luk demokrasi ile oligarşinin kötülüklerini kendisinde toplar; Basileus'luk aristokrasinin karşılaştığı tehlikelerle karşılaşır. Monarşinin üç nevi kendi mümessillerinin küstahlığa ve bunun başkalarında yarattığı korku ve nefret tehlikesine mâruzdur. Tyranos'luk gerek iç ve gerek dış düşmanlara karşı zayıftır. Basileus'luğun en iyi korunma tedbiri itidaldir. Tyranos'luk tebaasının ahlâkını bozarak onları birbirine düşürerek hâkim olmak ister; veya basileus'luğu taklid ederek masraflarda itidal, sosyal münasebetlerde yumuşaklık ve şefkat gösterir. Zengin ve fakir terazisini denk tutmaya çalışır. Fakat, geçmişin tyranos'luklarının hayatı hep kısa sürmüştür. Eflâtun'un devrimler hakkındaki fikirleri eksiktir» (122).

58. — *Aristoteles'in eserlerinden nakletmeğe çalıştığımız bu görüşler geniş ölçüde «sosyolojik» temellere dayanmaktadır. Bu metodla yapılan tetkikler sonucunda örneğin «Devlet» kavramının gerçek anlamı ve tarifi ortaya çıkmaktadır: «Her devlet bir nevi cemaattir, her cemaat ise bir hayır için kurulur. Çünkü insanlar daima hayır saydıkları şeyi elde etmeğe çalışırlar. O halde, her cemaat bir hayır elde etmeğe çalışıyorsa cemaatlerin en yükseği olan ve bütün cemaatleri içine alan devlet yani siyasî cemaat, hem de bütün diğer cemaatlerden daha çok ölçüde en yüksek hayra ulaşmaöa çalışır» (123). Belirtelim ki, buradaki «cemaat» (Halk) elen kavmi değildir. Bu bakımdan, kendisinden öncekilerden farklı olarak Aristoteles, «Cemaat» (Halk) mefhumunu geliştirmek suretiyle bu mefhumun içine (Site—Devlet) te yaşayanları da içine alacak şekilde kullanmıştır (124).*

59. — *Kısaca özetlemek gerekirse, Aristoteles, «Politika»daki siyaset felsefesiyle «devlet teşkilâtının temelini aristokratik idealizme, en iyinin, faziletçe en üstünün hususî menfaatlere düşmeden faziletçe en üstünün, bütünün iyiliği için çalışanın hâkimiyetine dayandırmak» istemiştir.*

(122) Aristo: Politika (IV-VIII), s. 236-238'den naklen.

(123) Aristo: Politika (I-III), s. 3.

(124) Verdross - Drossberg: op. cit., s. 157.

(125) Aristo: Politika (I-III), s. 16. «... bazı kimseler tabiattan hür, bazı kimseler köledir ve bunlar için kölelik hem faydalı, hem doğrudur.»

1) Aristoteles'in devlet telâkkisinin en önemli özelliklerinden biri, «kölelik» müessesesini tabiatın eseri sayması ve «faydalı» görmesidir (125).

2) İktisad ile ilgili meselelere eserlerinde yer vermiştir (126).

3) Aristoteles, kanunlara büyük bir önem atfetmekle hocası Plâton'unun hayatının son yıllarındaki görüşlerini daha da geliştirmiştir. Bu hususta, Filozof, bâzı tavsiyelerde dahi bulunmaktadır: «Kanunları değiştirmekle elde edilecek fayda, itaatsizliğe alışmaktan doğacak tehlikeye değmez» (127).

Beşinci Bölüm

ESKİ YUNAN'DA SON SİYASİ DOKTRİNLER

60. — Eski Yunan'da M.Ö. III üncü yüzyılın hiçbir düşünürü veya yazarı Plâton ile Aristoteles kadar etkili olmamıştır. Esasen, bu iki büyük düşünürden sonra Yunan sivilizasyonunun çöküşü başlamıştır. Özellikle M.Ö. III üncü yüzyılda bu çöküş belirtileri daha açık bir hal almıştır.

Aristoteles'ten sonra başlıca iki mektep kurumuştur. Bunlardan biri *Stoisyen*'ler, diğeri ise *Epiküryen*'lerin mektebidir.

I. Stoacılar:

61. — Stoisyenler mektebinin esasını *Sinik*'ler denilen ve başlıca mümessili Antistenes olan başka bir mektep teşkil eder. Antistenes'in tilmizleri arasında meşhur *Diogenes* vardır. Siniklere göre, «fazilet yegane hayırdır ve tevazudan, itidalden, azla yetinmekten ibaretir.» Fazilet kanunlarına bağlanmalı ve mevcut kanunlara itibar etmemelidir. Böylece «hakim» hiçbir yerin yabancısı değildir, kozmopolit (Dünya Vatandaşı)dır. Bu fikirleriyle *Sinikler*, hâkim olan bütün kanun ve örflerle alay etmişler, *Devlet karşısında menfi bir tavır takınmışlar*, «tabiat hali» denilen ilkel hale dönmek temayülünü gös-

(126) Filozof'un bu alanda bir müşahadesi şöyledir: «... çok defa devletler paraya ihtiyaçları olduğu zaman gıda maddelerini inhisar altına alarak, bu usulü (Thales'in hikmetini) tatbik ederler. Bkz.: *Politika*, (I-III), s. 34.

(127) Aristo: *Politika* (I-III), s. 78.

termek suretiyle de Devletle aralarındaki bağları çözmeği gaye edinmişlerdir. STOACI'lar bu fikirleri geliştirmişlerdir (128).

62. — Zenon (129): Stoacı Mektebin temsilcisi olan Zenon'un bütün yazıları kaybolmuştur. Bu filozof, Finike'den gelme bir tüccar ailesindendi. Bir deniz kazasında servetnin kaybolması okumaya karşı duyduğu isteği takip etmesine sebep olmuştur. Sıra ile Sinik Krates'in, Megara Mektebinden Stilop'un, Akademi'den Ksenokrates ve Polomon'un talebesi oldu, sonra kendisi Atina'da felsefe okuttu. İntiharın meşru olduğuna inanmış bulunduğu için M.Ö. 260 yıllarına doğru hayatına son verdi (130). Zenon'a göre «insan kaderini hiçbir zaman değiştiremez» (131).

63. — Plâton, nasıl kendi sitesinin birliğini temin etmek için aile ve mülkiyet müesseselerinin ortadan kaldırılmasını istemişse, Stoacılar daha da ileri giderek dünya devleti kurmak hayali ile mevcut devletlerin ortadan kaldırılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Stoacılara göre «hürriyeti» hiçbir baskı yokedemez. Bu yüzden «hür insan» ile «esir insan» arasında hiçbir fark yoktur. Bir toplumun esasları bütün insanlar arasında hüküm süren tabii kanunlarla tanzim edilmiştir. Şu halde devletin üstünde bütün insanların teşkil ettikleri bir bütün vardır. İnsanlar için tek hakikat, tek kanun, tek devlet ve tek Tanrı söz konusudur. Bütün insanlar bu yüzden birbirine akrabadır (132). Kendilerini bir çeşit dünya vatandaşı sayan bu filozoflarda yurtseverlik diye bir duygu yoktur, hiçbir topluma bağlanmak istememişlerdir» (133). Bu telâkkiler çeşitli insanlar tarafından benimsenmiştir. Benimsiyenler arasında Epictetus gibi bir kölenin ve Marcus Aurelius gibi bir İmparator'un bulunması bu fikirlerin tesir sahasını göstermektedir (134).

(128) Del Vecchio: op. cit., (Sahir Erman Çevirisi), s. 49-50.

(129) Kiton'lu Zenon.

(130) Weber, A.: op. cit., (H. Vehbi Eralp Çevirisi), s. 92.

(131) v. Aster, E.: op. cit., 11. Bası, s. 97.

(132) v. Aster, E.: op. cit., 11. Bası, s. 97; Akbay, M.: op. cit., s. 106-107. Stoacılık Roma'da da yayılmıştır Seneka, pozitif hukuk yanında akla dayanan tabii hukuk fikrini benimsemiştir. Roma'daki Stoacı'lar «ideal devletin yalnız akılla idare edilen ve milliyet ayırdedilmeksizin bütün insanlığı içine alan Devlet» ten bahsetmişlerdir (Bkz.: Mosca, G.: op. cit., s. 56). Stoacılar bu fikirleriyle Roma İmparatorluğunun ve Hıristiyanlık duygusunun düşünce temelini kurmuşlardır (Bkz.: Akın, İlhan F.: op. cit., s. 32).

(133) Akın, İlhan F.: op. cit., s. 29-30.

(134) Del Vecchio: op. cit., (Sahir Erman Çevirisi), s. 51.

II. Epikouros:

64. — Cirene'li Aristippus tarafından tesis edilmiş olan Siranik veya Hedonist Mektebin gelişmiş şeklinden ibaret olan Epikouros'un Mektebi, Stoacı'lara karşı cephe almıştır.

Mektebin kurucusu olan Epikouros 341 yılında Sisam'da doğmuştur. Annesinin boş inançlara dayanan ibadetlerini görerek ve Demokritos'u okuyarak tanrılar ve ölümden sonraki hayat korkusunun insanların saadetine engel olduğuna ve insanları mesud etmek işinin felsefeye düştüğüne inanmıştır. Bu filozof, «ilmi hayatın hizmetçisi olarak görmüş ve ancak pratik için teoriye ilgi göstermiştir. M.Ö. 306 da Atina'da Mektebini kurmuştur (135).

65. — *Epikouros'un Mektebi siyasî toplumun kökünü «sözleşme» ye dayandırmıştır. Bu filozoflara göre idare edenlerin yetkileri ilkel bir sözleşmeden çıkmaktadır (136). Epikürcüler, «site fikri» ile mücadeleye etmişler, daha geniş bir ahlâk ve siyaset mefhumunu savunmuşlardır. Epikürcülerin ileri sürdükleri sözleşme idare edenlere yetkilerini sınırlayan, idare edilenlere birtakım haklar sağlayan bir sözleşmedir. «Böyle bir yönetim olmazsa, insanları birbirinden korumak imkânsızlaşır.» Görülüyor ki, bu fikir «bugünkü toplum anlayışının çekirdeği sayılabilir» (137).*

Epikouros, insanlarda tabiaten içtimailik vasfının mevcudiyetini kabul etmemiştir. Kendisine göre insanlar başlangıçta «müşterek menfaat» mefhumunu idrâk edebilecek seviyede değillerdir. Herkesin menfaatini araması keyfiyeti, insanları mücadeleye sürüklemiştir. Bu mücadele halinden kurtulabilmek için insanların birbirleriyle anlaşarak Devlet'i meydana getirmişlerdir. «Devlet fertler arasında vukua gelen zımnî bir anlaşmanın eseridir» (138).

(135) v. Aster, E.: op. cit., 11. Bası, s. 97 vd.; Weber, A.: op. cit., (H. Vehbi Eralp Çevirisi), 3. Bası, s. 88 vd.

(136) Mosca, G.: op. cit., s. 56.

(137) Akın, İlhan, F.: op. cit., s. 31; Akbay, M.: op. cit., s. 105.

(138) Okandan, R. G.: op. cit., s. 300.

Sonuç :

66. — Eski Yunan düşünürlerinin devlet görüşlerini topluca belirtmek mümkündür. Burada bu görüşleri ana hatları itibarıyla ve çok kısa olarak belirtmeğe gayret edeceğiz:

1) *Incelediğimiz devlet telâkkileri*, her devirde ortaya çıkan siyasî fikir akımları gibi zamanın «teorik ve pratik» problemlerine bir cevap olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim, «Polis» ve bu siyasî birliğin rejimi, Yunan düşünürlerinin zihinlerini en çok meşgul eden meseleler olmuştur. Hattâ o kadar ki, Plâton ve Aristoteles gibi en mükemmel devlet teorikileri dahi birtakım teferruat üzerinde durmak lüzumunu duymuşlardır. Yunan «Polis» inin modern Devlete nazaran daha dar bir siyasî birlik olması ve başlıca devlet teorilerinde de model olarak bu siyasî birliğin kabul edilmesi tabiidir ki, Eski Yunan devlet teorilerinin önemli bir kısmından ancak hukuk tarihi bakımından yararlanılabilmesi sonucunu doğurmuştur.

2) Devlet teorisi olarak telâkki edilebilecek ilk düşünceler «Sofist» adı verilen filozoflar tarafından ileri sürülmüştür. Ancak, bu düşünürlerin temsil ettikleri fikirler bir «mektep» teşkil etmemiştir. «Sofistler»e reaksiyon olarak çıkan Sokrates'in fikirlerinin Plâton tarafından sistemleştirilerek «Kanunlar Devleti» şeklinde geliştirildiğini görmekteyiz. Aristoteles ise, hocası Plâton'un fikirlerinin büyük bir kısmını kabul etmemekle beraber hukuka bağlı devlet fikrinin babası olmuştur. Böylece Aristoteles, maddî «Anayasa» kavramını ilk defa ortaya koyan düşünür olarak da ayrı bir önem kazanmaktadır.

FAYDALANILAN ESERLER (*)

ARISTO : Politika (I-III), Yunan Klâsikleri: 64, (Çev.: N. Berkes), (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını), Ankara, 1944.

(*) Bu listede incelediğimiz konu bakımından birinci derecede önemli kitaplar yer almaktadır. Yararlanılan öteki kaynakların künyeleri dip notlarında tam olarak gösterilmiştir.

- ARİSTO : Atinalıların Devleti, Yunan Klâsikleri: 62, (Çev.: S' Y. Baydur), (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını), Ankara, 1943.
- ARİSTOPHANES : (Haz.: A. Erhat), İstanbul, 1958.
- v. ASTER, E . : Geschichte der Philosophie, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 11. Basısı, Stuttgart, 1956.
- CAPELLE, W. : Geschichte der Philosophie, I, II, Berlin, 1953.
- EFLÂTUN : Protagoras yahut Sofistler, Yunan Klâsikleri: 18, (Çev.: N. Ş. Kösemihal), (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını), İstanbul, 1943.
- EFLÂTUN : Sofist, (Çev.: M. Karasan), Yunan Klâsikleri: 16 (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını), İstanbul, 1943.
- EFLÂTUN : Gorgias, (Çev.: R. Erben), Yunan Klâsikleri: 17, (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını), Ankara, 1946.
- EFLÂTUN : Sokrates'in Müdafaası, (Çev.: N. Berkes), Yunan Klâsikleri: 10, (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını), 2. Bası, İstanbul, 1958.
- EFLÂTUN : Mektuplar, (Çev.: İ. Şahinbaş), Yunan Klâsikleri: 43, (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını), 2. Bası, İstanbul, 1962.
- EFLÂTUN : Devlet (I-II), (Çev.: G. Rohde ve et. al.), Yunan Klâsikleri: 27, (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını), 2. Bası, Ankara, 1946.
- EFLÂTUN (Plâ-ton) : (Haz.: ve Çev.: N. Alsan), İstanbul, 1963.
- EFLÂTUN : Devlet Adamı, (Çev.: B. Boran - M. Karasan), Yunan Klâsikleri: 12, (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını), 2. Bası, Ankara, 1960.
- EMGE : Ein Rechtsphilosophie wandert durch die alte Philosophie, Berlin, 1936.
- HOMEROS : (Haz.: Y. Nabi), 2. Bası, İstanbul, 1962.
- MAYER - WUNDT : Rechtsidee und Staatsgedanke, Beitrage zur Rechtsphilosophie und zur politischen Ideengeschichte, v. Max Wundt «Von Platon zu Aristoteles», s. 188-206, Berlin, 1930.
- SALOMAN, M. : Der Begriff des Gerechtigkeit bei Aristoteles, Leiden, 1937.

- SCHILLING, K. : Geschichte der Staats und Rechtsphilosophie, Berlin, 1937.
- VERDROSS -
DROSSBERG : Grundlinien der Antiken Rechts - und Staatsphilosophie, 2. Bası, Wien, 1948.
- WOLF, E. : Griechisches Rechtsdenken, Frankfurt/am Main, 1952.